

19520

1897

371.5

C-42

12001

2010



371.5

Ե-43

1877. ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԴԱԻԹԵԱՆ / ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

EMERSON E. WHITE, A. M. LL. D.

### ԴՊՐՈՑԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Կրթիչներուն եւ մասկառ սերունդին ուղիղ մարզումին  
ճանազգոուող անձերուն գիրքը

Ա. Մ Ա. Ա

Դպրոցական կառավարութեան վախճաններն ու  
միջոցները. — Կառավարող գործրեան տարրեր ու  
Դիւրին վարումի պայմաններ. — մեկնական հնարքներ

Վ Ե Ր Ա Ն Ե Յ Ի Հ Ա Յ

Ս. Մ. Ք Ա Ս Ա Պ Ե Ա Ն

معارف نظارت جليله سنه ۱۳۱۴ ربيع الاول ۲۳ تاو  
و ۵۲۹ نومرولى رخصتنامه سيله طبع اولتقدير

1893

ՏՊԱԿՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Էսկի Չապրիյէ հասկեսի, թիւ 61



370

20920-50

1897. ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԴԱԻԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

EMERSON E. WHITE, A. M. LL. D.

ԴՊՐՈՑԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

371.5

5-42

48

1487

Կրթչներուն և մասնաւոր շնորհակալութիւններ մարզումին  
տանազարդումը. անոնցմէ զմեզ



Դպրոցական կառավարութիւնը վարձուցնէր  
միջոցներ. — Կառավարութեան զօրութեան հարկեր ու  
Դիւրին վարուժի պայմաններ. — մեկնական հնարքներ

Վ Ե Ր Ա Ծ Ե Յ Ի Հ Ա Յ

Ս. Մ. Գ Ա Ս Ա Պ Ե Ա Ն

109

معارف نظارت جليله سنك سنه ۳۱۴ ربيع الاول ۲۳ تاويخلو  
و ۵۲۹ نومرولى رخصتنامه سيلاه طبع اولمشدد

1897

ՏՊԱԿՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Էսկի Ջապրիյէ Գաւթսէսի, քիւ 61



31879  
ՄԻ-ՕՐՈՒ

31879-47

## ՔԱՆԻ ՄՐ ԽՕՍՔ

Վարժարան մը բարւոջ վարել այնքան դիւրին  
ու թեթեւ գործ չէ որպէս կը կարծուի, եթէ՝ վա-  
րել, կառավարել, ուղղել բացատրութիւնը առնենք  
իր լայն ու բազմակողմանի իմաստով և ո՛չ թէ լոկ տը-  
ղաքը զսպելու անձկագոյն առումով: Այս բարւոջ  
ուղղութիւնը տալ կարենալու, լաւ վարիչ կամ տե-  
սուչ մ'ըլլալու համար բաւական չէ ունենալ հմտու-  
թեան առաւել կամ նուազ պաշար մը. ասի վարչա-  
կան կազմածին մէկ մասն է լոկ: Ինչպէս որ նաև մը  
ապահով ու անվտանգ ընթացք ունենալու համար կը  
կարօտի, ոչ միայն իր արուեստին հմուտ նաւագետի,  
այլ նաև այդ արուեստին կիրառութեան մէջ ալ փորձ  
ու ճարտար նաւուղղի՝ որ գիտնայ իր առնելիք ճամ-  
բան, անցնելիք ծովերը, անոնց խորութիւնը, ջու-  
րերուն ընթացքը, հողմին ուղղութիւնը, և այլն և այլն,  
և ասոնց հետ՝ նաև ալ ունենայ լաւ կազմածք, խը-  
նամով ու ճիշդ լարուած մեքենայ, և իր ամեն պէտ-  
քերուն պաշարը:

Նոյնը կրնանք ըսել դպրոցի մը բարոյական թէ նիւ-  
թական շէնքին ու անոր վարիչին համար, որոնց ամէն  
մէկ յատկութիւնք պէտք է ըլլան բարեյարմար և լաւ  
կազմակերպուած, որպէս զի մէկ մասին թերութիւնը  
չխանգարէ ամբողջին պատշաճաւոր ընթացքը՝ ինչ-  
պէս ժամացոյցի մը ամենափոքր մէկ մասին խան-  
գարումով կը կասի անոր ընթացքն, և և ինչպէս

44982-Յ



մարդկային մեքենային մէջ աւերում առաջ կը բերէ եթէ անդամներէն կամ գործարաններէն մին խաթարուած ըլլայ :

Ս. Մ. Գասապեանի՝ Դպրոցավարութիւն խորագրով Արեւելի լրագրին մէջ մաս մաս հրատարակուած յօդուածներն , զորոնք այնքան ախորժով ու հետաքրքրութեամբ կարդացին ուսուցիչները , դպրոցական մեքենային կազմակերպումին և պահպանումին վրայ յոյժ շահեկան բաներ ուսուցին , Արեւելի այն ատեն գնահատական մ'ալ գրեց Դպրոցական Իրեր խորագրով , որուն մէկ մասն հոս արտատպել կ'արժէ :

« Դպրոցավարութիւն խորագրով յօդուածներու « շարքը որք ժամանակէ մը ի վեր կը հրատարակուին « Արեւելիի մէջ , — և որոց համար մասնաւոր շնոր- « հակալութիւն կը յայտնենք Ս. Մ. Գասապեանի որ « այնքան դիւրամբունելի ու սահուն ոճով մը կը ներ- « կայացնէ զանոնք , — յոյժ օգտակար և գերա- « զանցապէս գործնական տեսութիւններ կը պար- « գեն մեր դպրոցներու կառավարուելու և տնօրին- « ուելու եղանակին վրայ : Այս տեսութիւններ , փորձ « և լուրջ մտքի արդիւնք , կէտ առ կէտ ու խղճի մը- « ասօք գործադրուելով՝ տարակոյս չի կայ թէ քիչ « ժամանակուան մէջ մեր դպրոցները , որոնք միշտ և « ամէն ատեն կը քննադատուին , լաւագոյն դրու- « թեան մը պիտի վերածուէին և այն արդիւնքը զոր « ամբողջ ազգը կ'սպասէ իր կրթարաններէն , բաղձա- « ցուած ու լաւագոյն կերպով ձեռք պիտի բերուէր : « Այս յօդուածներուն հեղինակը խնդիրին միայն չոր « ու տարրական կողմը չի քննէր , հապա իր հոգածու « քննութիւնը մանաւանդ կը կեդրոնացնէ դպրոցա-

« վարութեան բարոյական հանգամանքին կամ , լաւ « ևս , հոգեբանութեանը վրայ : Որ և է վարժապետ « կամ դասատու խղճամիտ ուշադրութեամբ կարդա- « լով այս յօդուածներ սկիզբէն մինչեւ վերջը՝ հոգե- « կան ու մտաւորական տեսակ մը սիրտի պիտի զգայ՝ « պայծառապէս լուսաբանուած տեսնելով անոնց մէջ « այն որոշ շաւիղն ուսկից անսայթաք պէտք է քա- « լեն մատաղ սերնդեան միտքն ու սիրտը մշակելու « նուիրական և կնճռոտ պաշտօնին կոչուած անձինք : « Վարժապետութիւնը — ոչ այն յոռի իմաստով որով « մինչեւ ցարդ ըմբռնուած է մեր մէջ այս վսեմ պաշ- « տօնը — մէկն է այն արուեստներէն զորս խորա- « պէս սորվելու և լիովին գործադրելու համար բա- « ւական չեն հարեւանցի ուսումնասիրութիւն և աշ- « խատութիւն . միտքի կատարեալ գիտակցութեամբ « ու պայծառութեամբ քննութիւն , ուսումնասիրու- « թիւն և հասկացողութիւն կը պահանջէ . . . . . »

Ապահովապէս հայ ուսուցչական մարմնոյն փափաքը գոհացուցած և անոր ըղձին համապատասխանած պիտի համարուինք՝ այդ ցիր ու ցան յօդուածներն ամփոփել և այս հատորիկը կազմելով , որպէս զի մեր կրթական յարկերու վարիչներն ու դասատուները ամբողջ ու ամբողջ կերպով զայն առձեռն պատրաստ ունենան յաճախ կարգալու , ուսումնասիրելու , իմաստասիրելու համար դպրոցական վարչութեան պայմաններն ու կանոնները , որ այնքան կարեւոր են իրենց պաշտօնը արդիւնաւոր ընծայելու համար : Այս ուսումնասիրութիւնն այնքան հարկաւոր կ'ընծայի , որքան կը պակտի մեր մէջ տեսչական կոչում եւ հրմտութիւն ունեցող դպրոցական պաշտօնեայներ : Ա-



պաքէն անձնական փորձով ու մեր զբաղումին բերումով գիտենք թէ մեր ուսուցչական մարմինն մէջ այդ վարչական տաղանդն, այդ կոչումը կը պակսի մեծապէս: Ներկայ գրքոյկը, ուրեմն, պիտի ըլլայ շատերուն համար օգտակար առաջնորդ մը և դպրոցավարութեան պայմաններն ուսուցանող օրինագիրք մը: — բանիմաց ուսուցիչներո՛ւն կը մնայ այդ պայմաններուն կիրառութեամբ ստանալ վարչական փորձառութիւն: Այս պայմաններուն անտեղեակ ըլլալով՝ շատ անգամ ուսուցիչները կը կորսնցնեն իրենց prestigeը կամ ազդեցութիւնը և անգամ մը որ բեկանի վարժապետին բարոյական իշխանութիւնը, ա՛լ ապարդիւն կ'ըլլան նաև իր աւանդած դասերն, և կը սկսի անկարգութիւնն ու անոր դէմ մղուած դժբաղդ՝ եթէ ոչ անյոյս մաքառումը՝ որուն տալ կը հարկադրուի վարժապետն իր ուշադրութեան մեծագոյն մասը:

Այս Յառաջարանէն իսկ կ'արժէ Մեծ. Ուսուցիչներուն նկատառութեան յանձնել դպրոցավարութեան մէջ շատ կարեւոր եղած մէկ սկզբունքը թէ՛ իմաստութիւն չէ դպրոցին մէջ հաստատել կանոն մը որ չի կրնար գործադրուիլ կամ որ հաւանօրէն չպիտի գործադրուի: « չկայ աւելի ստոյգ կերպ մը օրէնքի յարգանքը ջնջելու, քան իր գործադրման անստուգութիւնը » ինչպէս կ'ըսէ այս գործին հեղինակը: Պէտք է հանապազ միտքի մէջ պահել թէ օրինայարգութիւնը բարի քաղաքացիութեան գլխաւոր առաքինութիւններէն մին է:

Emerson E. Whiteի անձնական փորձառութեան, դիտողութեան և ուսումնասիրութեան արդիւնք եղող School Management անուն գործին Ա. Մասին

գրեթէ թարգմանութիւնն է այս գիրքը: Գրեթէ ըսինք, վասն զի միայն քանի մը յաւելումներ և յապաւումներ կատարուած են:

Հաստատ հաւատքով թէ այս ձեռնարկը օգտակար պիտի ըլլայ, ջերմապէս կը յանձնարարենք զայն Մեծարոյ Ուսուցիչներուն եւ դպրոցական Վարչութիւններուն:

Կը յուսանք թէ առիթ կ'ունենանք այս գործին ներկորդ և ոչ նուազ կարեւոր ու շահեկան Մասն ալ ի լոյս ընծայել առաջիկային:

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉԸ



ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ



1. Աշակերտները ինքնավարութեան — անձնագրութեան եւ անձնուղբութեան — ճշմարտութեան մէջ մտադրել, կարգապահութիւն եւ աշխատասիրութիւն ու ազատասիրութիւն սպասուել, — պայման կամ միջոց ճշմարիտ վախճանին:

Երբ  
- ՅՈՐԳՈՒՆ

1. Բայց հնուութիւն, — կատարեալ եւ թարմ ծանաթութիւն:  
2. ձարտարութիւն՝ վարելու եւ ուսուցանելու մէջ:  
3. Սրտի ոյժ, — աշակերտներու վրայ սէր:  
4. կամքի ոյժ, — վարումի մէջ միակերպութիւն:  
5. Լաւ աչքեր ու ականջներ, — սուր որոշողութիւն:  
6. Աւուրջ դատողութիւն, — հասարակ քաներու մէջ գործնական իմաստութիւն:  
7. Դրական բարոյական նկարագիր ու կեանք:

1. Պահանջուած հանգամանքներ  
1. Վարժապետը որ ունենայ

Երբ  
- ՅՈՐԳՈՒՆ

2. Պահանջուած իշխանութ. կամ արեցութիւն:  
3. Ի պրոցի պաշտօնեաններու եւ ծնողներու վստահութիւն ու գործակցութ.:

2. Յանկուցիչ դպրոց ու շրջակայք:  
3. Պատշաճ նստարաններ ու գրասեղաններ:  
4. Պատշաճ ջեւուցում, օրակիսում եւ լոյս:

Երբ  
- ՅՈՐԳՈՒՆ

1. Մեքենական հնարք-ներ  
2. Բարոյական Մարզանք [Այս գործին Բ. Մալը]

1. Աշակերտներու-պատշաճ նստում {1. Յիզիրական հանգիստի համար:  
2. Ինքնընթացիկ դրութիւն [կամ կանոնադրութիւն]  
3. Բիչ կանոններ

Երբ  
- ՅՈՐԳՈՒՆ

Դ Պ Ր Ո Ց Ա Վ Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ե Ա Ն



Ա . Մ Ա Ս

-

Դպրոցի մը կառավարման բուն վախճանը

Դպրոցի կառավարման կամ, աւելի մասնաւորելով, դպրոցական կրթանքի (discipline) վրայ խորհած ասեանիս՝ առաջին հարցը որ պէտք է մեր միտքին ներկայանայ, սա է. Ի՞նչ է մեր դպրոցական կրթանքի ժամանելի վախճանը:

Վախճանին ճանաչումը հարկաւոր է երեք պատճառներով. —

Նախ՝ վասն զի ժամանելի վախճանին ճանաչումը կը ծառայէ գործնականի մէջ իբրև առաջնորդ: Անի ո՛չ միայն կ'որոշէ գործածելի լաւագոյն միջոցները, այլ եւ ասոնց կիրառութեան մէջ կ'առաջնորդէ. ո՛րքան յստակ ըմբռնուի ժամանելի վախճանը, նոյնքան ալ մեծ կ'ըլլայ ոգեւորող շահագրգռութիւնը, և նուիրուած ջանքերն ալ՝ այնքան ճարտար ու բարեյաջող: Ամենէն պարզ արհեստներու մէջ իսկ ճշմարիտ է ա-



սի, և գերազանցապէս ճշմարիտ՝ վարժապետութեան մէջ՝ որ արուեստներու արուեստն է: Ո՛չ միայն ճշմարիտ է իբրեւ ընդհանուր սկզբունք, այլ և կը պատշաճի դպրոցական ամէն կարգի աշխատութեան: Ամէն աննպատակ կրթութիւն խեղճ կրթութիւն է, որքան ալ մեծ ըլլայ կրթիչին եռանդը: Աւելին կայ: Ո՛չ միայն էական է որ վարժապետը ժամանելի վախճանին յստակ ճանաչումն ունենայ, այլ նաև՝ այս վախճանը պարտի ճշմարիտ վախճան մ'ըլլալ: Դաստիարակութեան գործին մէջ սխալ վախճան մը հիմնական և ազետաբեր մոլորանք մ'է: Սխալ վախճանը կը խեղաթիւրէ ջանքերը, կը վատնէ ժամանակը, կորովն ու պատեհութիւնը, լաւ է նպատակ չունենալ՝ քան սխալ նպատակի ծառայել:

Երկրորդ՝ վախճանին ճանաչումը կը ծառայէ իբրեւ յաջողութեան չափ: Դպրոցական կրթանքի ճշմարիտ փորձը՝ բաղձացեալ վախճանին ժամանումն է: Եթէ այս վախճանը ձեռք բերուած է, վարժապետը յաջողած է իր աշխատութեան մէջ: Եթէ ձեռք բերուած չէ անի, վարժապետը վրիպած է իր գործին մէջ: Ամէն կրթիչ պարտի այսպիսի որոշիչ փորձի մը ենթարկել իր յաջողութիւնը: Այս փորձը ո՛չ միայն կուտայ հարկ եղած գոհացումն ու գրգիռը, այլ և կարելի կ'ընէ զարգացումը: Վարժապետ մը, որ զուրկ է իր յաջողութիւնը փորձող միջոցներէ, յաջողակութեան և կարողութեան մէջ չի կրնար զարգանալ:

Երրորդ՝ վասն զի վախճանին յստակ ճանաչումը կը ծառայէ իբրև փորձ միջոցներու: Դպրոցական կրթանքի համար միջոցներ հնարուած են: Ասոնցմէ ոմանք հանճարեղ միջոցներ են, սակայն կը վախնանք թէ վարժապետներէն շատեր կը գործածեն զանոնք՝ առանց նկատելու ժամանելի վախճանը կամ սկզբունքները որոնց վրայ հիմնուած են անոնք: Բաւական չէ՛ որ ճշմարիտ վախճանին հասնինք, այլ և պէտք է հասնինք անոր, որչափ կարելի է, ամենէն լաւ միջոցներով: Ժամանելի վախճանը յստակօրէն ըմբռնող կրթիչը երբէք դիմում չ'ընէր՝ անպէտ, գձուձ ու վատ միջոցներու, կ'որդեգրէ նպատակայարմար միջոցները միայն, և ասոնց ալ բաղդասական արժեքը նկատի առնելով՝ կը ջանայ գործածել ամենէն լաւերը:

Հոս հարկ է ակնարկ մը նետել դաստիարակութեան վախճանին վրայ: Դաստիարակութեան ընդարձակ վախճանն է մարդը մարդկային գոյութեան նպատակները իրագործելու, այսինքն՝ ամբողջութեամբ՝ ապրելու պատրաստել: Ասի կը պարունակէ ո՛չ միայն բարձրագոյն բարօրութեան ու երջանկութեան պատրաստել մարդը, այլ եւ կեանքի բոլոր պարտականութիւնները ուղիղ կատարելու յարմարցնել զանի: Մարդը շրջապատուած է ո՛չ միայն բնութեան զօրութիւններէն, օրէնքներէն ու կեանքէն, այլ և մարդկային յարաբերութիւններէ: Մարդը պիտի ըլլայ ընտա-



նիքի պետ, ընկերութեան անդամ, պետութեան քաղաքացի և աստուածային կառավարութեան հպատակ. և այս յարաբերութիւններէն կը ծնին պարտաւորութիւններ ու պատասխանատուութիւններ որոնք ամենէն աւագ կարեւորութիւն ունին: Ուրեմն դաստիարակութեան ընդարձակ վախճանն է մարդկութիւնը: Մարդը մարդ ընել՝ ո՛չ թէ արհեստաւոր, վաճառական, բժիշկ, փաստաբան, և այլն:

Ա՛յդ ըլլալով դաստիարակութեան վախճանը՝ ատոր մէջ իր բաժինն ունի դպրոցական կրթանքը: Արդ՝ կը հարցնենք. « Դպրոցական կրթութեան բաժինը ի՞նչ է ». կամ, ուրիշ բառերով, « դպրոցի մը կառավարման կամ դպրոցական կրթանքի մէջ ժամանելի վախճանը ի՞նչ է: »

Ոմանք պիտի պատասխանեն. « Դպրոցի մը կառավարման վախճանը կարգ կանոնի — կարգապահութեան — ապահովումն է: Աւելի լուրջ խորհող անձեր պիտի աւելցնեն « եւ ուսման մէջ ժրաջանութիւն: »

Սակայն, կը հարցնենք. կարգապահութիւնն և ուսման մէջ ժրաջանութիւնը դպրոցական կրթութանքի վախճաններ են. — ասոնք դպրոցական յաջող գործի սոսկ պայմաններ չեն: Կարելո՞ր պայմաններ՝ սակայն, լոկ պայմաններ: Ասոնք ո՛չ միայն վախճաններ չեն, այլ և կրնան ձեւք բերուիլ այնպիսի միջոցներով որ դպրոցական կառավարութեան ճշմարիտ վախճանը յեղաշրջեն: Այն

վարժապետը, որ դպրոցական կրթանքի այս սոսկ պայմանները կ'ընդունի իբր առաջնորդող վախճաններ, ենթակայ է ո՛չ միայն անպատշաճ միջոցներ գործածելու, այլ և ստորին մեքենական յաջողութեամբ շատանալու: Կարգապահութիւնն ու ուսման մէջ ժրաջանութիւնը՝ էն շատը՝ կրնան պատշաճապէս նկատուիլ երկրորդական ու ստորագաս վախճաններ միայն:

Դպրոցի կառավարումը մասն է աւելի ընդարձակ գործի մը — աշակերտները կեանքի պարտականութեանց և պատասխանատուութեանց յարմարցնել: Դպրոցը լոկ միջոց է այս մեծ վախճանին: Հեղինակ մը կ'ըսէ. « Վարքը կեանքի երեք չորրորդն է: » Բայց սակայն վարքի ազբիւրը նկարագիրն ըլլալով՝ ուղիղ վարքը կը ստացուի մատաղ հասակի մէջ ուղիղ նկարագրի կազմութեամբ:

Վարքի վերաբերութեամբ, նկարագրի մէջ գլխաւոր տարրն է անձնագրապութեան և անձնուղութեան — իր անձին ուղղութիւն տալու — կարողութիւնը, և ուստի՝ դպրոցական կրթանքի առաջնորդող վախճանն է աշակերտները անձնագրապութեան և անձնուղութեան մէջ վարժեցնել, այսինքն զանոնք ինքնավար այրեր ու կիներ ըլլալու պատրաստել:

Այսպէս՝ կը տեսնուի թէ՛ դպրոցական կրթութեան նպատակը դպրոցով չի վերջանար: Անի՛ բովանդակ կեանքին կը նայի, և կը նկրտի



տալ աշակերտին՝ ճշմարտապէս ապրելու կարողութիւն:

Յայտնի է թէ այսպիսի նպատակ մը իրագործելու համար, դպրոցական կրթանքը պարտի բովանդակել բաւական չափով բարոյական հրահանգութիւն, — ուղիղ զգացման զարթուցում, խղճի կենդանացում, բարոյական դատողութեան լուսաւորում և՛ բարձրագոյն շարժառիթներով ունակաբար գործել կարենալու համար՝ կամօքի մարզանք:

Դպրոցի կառավարումը, եթէ այսպիսի վախճաններով չափուի, աշակերտները կրթելու գործին մէջ կարեւոր դերակատար մը կ'ըլլայ, ո՛չ միայն լոկ պայման այսպիսի կրթութեան, այլ և անոր մէջ ամենէն կենսական տարրը: Այն ատեն դպրոցավարութիւնը իր էական տարրերը նըկատուած մեքենական միջոցներէն վեր նկարագիր կազմելու մակարդակին կը բարձրանայ, եւ աշակերտները հանդարտ պահելու խեղճուկ գործըն ըլլալէ դադրելով այլ ևս՝ կը դառնայ մասը այն մեծ արուեստին որ կը ծառայէ արթնցնելու և մարզելու ամեն ինչ որ գերազանցապէս ճշմարիտ ու լաւ է մարդկային բնութեան մէջ:

### Կառավարող զօրութեան արբեր

Ն Ե Ր Ա Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Պատ. Պաշտօնակիցներուս հետ կ'այցելեմ երկու վարժարաններ, որոնք կը կառավարուին հաւասար ոյժերով և նոյն պայսաններով, և հետեւաբար կառավարման մէջ ալ հաւասար դժուարութիւն կը յարուցանեն:

Ահա առաջին դպրոցը. ներս մտնենք: Ի՞նչ տեսնենք աղէկ: Հոս կը գտնենք վարժապետ մը որ իր աշակերտները կառավարելու համար առաւօտէ մինչեւ երեկոյ մաքառման մէջ է: Եւ առանդուն ու հաստատամիտ մարդ է ինք, սակայն իր աշակերտները այս մասին իրմէ վարչեն մեար: Երբ քալեն սրահին մէջ, իրենց ոտքին տոփիւնը կը լսուի. երբ նստին, ծուռ ու անվայել դիրքեր կ'առնեն. իրենց դասական առարկաները կ'առնեն կը դնեն շնկոցով. սրահին ամէն կողմը փսփսուք կայ: Ի՞նչ է աս: Խեղճ կերպով ծածկուած անկարգութեան մը ժխորը որ այլապէս կը շարունակուի: Խեռութիւնը բացայայտ կ'երևի անոնց նայուածքին, ձայնին ու շարժուածքին մէջ: Հոս է բաբելոնեան խառնա-







հաստատութիւնները, որոնք մեր աչքին բերերէն աւելի պատուական ըլլալու էին մեզի:

Կան վարժապետներ ալ որ իրենց յաջողութեան յոյսը նոր բլաններու և միջոցներու վրայ կը հիմնեն, առանց արժանաւորապէս գնահատելու սա ճշմարտութիւնը թէ՛ բլանի մը կամ միջոցի մը արդիւնաւորութիւնը, ամէն բանէ առաջ, կախում ունի այն բանէն զոր ուսուցիչը անոր մէջ կը դնէ, և մանաւանդ այն աւելի խորին ճշմարտութիւնը՝ թէ վարժապետը չի կրնար մեթոտի մը մէջ դնել ինչ որ չ'ունի իր մէջ:

Այս դիտողութիւնները յառաջ բերելով՝ նըպատակ չունինք տարակոյսի տակ ձգելու նպատակոր պայմաններու կարեւորութիւնը կամ դըպրոցական կրթութեան մէջ ճշմարիտ մեթոտներու արժէքը: Յաջողութեան այս տարրեր ուրիշ անգամ նկատի պիտի առնուին: Այժմէն կ'ընդունինք թէ ուրիշ ամէն բան հաւասար ըլլալով՝ ո՛րքան լաւ ըլլայ մեթոտը, նոյնքան ալ լաւ կ'ըլլայ իր արդիւնքը: Ճշմարտութիւնը զոր ամենէն ազդուապէս կ'ուզենք շեշտել հոս՝ « Ուսուցիչն անձին մէջ յարմար հանգամանքներու կենսական պէտքն է »: Ուրիշ բաներ կրնան կարեւոր ըլլալ, սակայն ասի եսկան է: Ուսուցիչը ուսման մէջ իր կիրարկած միջոցներուն հոգին է: Եթէ ինք տկար է, միջոցներն ալ տկար կ'ըլլան, եթէ ինք զօրաւոր է անձնական կարողութիւններով, անոնք ալ հզօր կ'ըլլան: Ինք պատճառն է, իսկ

ուրիշ ամէն բան՝ պայման ու արդիւնք:

Հիմա կարգը եկած է հարցնելու թէ՛ « Իրարոցը կառավարող զօրութեան ամենէն կարեւոր տարրերը որո՞նք են » կամ, ուրիշ բառերով, « աշակերտները դիւրութեամբ կառավարելու համար ուսուցչական ի՞նչ հանգամանքներ հարկաւոր են: »

Այս հարցման պատասխանելու համար, փափաքելի չի թուիր մեզ խօսիլ նուրբ տարրերու վրայ, որպիսի են « անձնական ձգողութիւն », « ներկայութեան զօրութիւն », եւ այլն: Ասոնք կրնան կարեւոր ըլլալ, սակայն դիւրաստանալի բաներ չեն: Ասոնք ո՛չ երկինքէն կը տեղան և ո՛չ ալ երկրէն կը բուսնին:

Նոյնը ճշմարիտ է նաև այն յոյժ ցանկալի ձիրքին համար որ կը կոչուի « բնական յարմարութիւն: « Ամեն ձեռնարկի մէջ բարձրագոյն յաջողութեան համար էական է աս: Ինչպէս որ սերմը թէական ծառն է, նոյնպէս ալ մանուկը թէական մարդն է, և կեանքը ըլկ բացումն ու մարդանքն է բնածին կարողութեանց »: Լատինական հին առած մը կ'ըսէ. « Բանաստեղծը չի շինուիր, կը ծնի: Արուեստագէտը արուեստագէտ կը ծնի, վաճառականը վաճառական, կօշկակարը կօշկակար. » թէև աս չի կրնար հաւասարապէս ճշմարիտ ըլլալ արուեստագէտին և կօշկակարին համար: Արուեստագէտը ո՛չ միայն պէտք ունի արհեստաւորին բնական ձեռքերուն, այլ և պարտի



այդ ձիրքերն ունենալ բարձրագոյն աստիճանով, և ասոնց հետ ուրիշ մասնաւոր ձիրքերու ալ կը կարօտի:

Անտարակոյս ճշմարիտ է թէ յանձնուած գործի մը համար մասնաւոր յարմարութեան կ'ընկերանայ զայն ընդունելու հակում մը, սակայն ո՛չ յարմարութիւնը ո՛չ ալ հակումը կ'որոշէ միշտ մարդոց զբաղումը: Առեւտուրի մէջ մարդեր կան որ արուեստագէտ ծնած են, արուեստներով ըզբաղող մարդեր ալ կան որ արհեստաւոր ծնած են, սակայն այս իրողութիւններ բնական յարմարութեան սկզբունքին կամ օրէնքին վրայ չեն ազդեր: Մասնաւորապէս ճշմարիտ է աս՝ վարժապետութեան մէջ որ ամենէն բարձր ու ամենէն դժուարին կոչումներէն մին է: Ուրիշ ո՛չ մի արուեստ կը պահանջէ աւելի բարձր ճարտարութիւն կամ աւելի խոր հմտութիւն քան նկարագիր կազմող արուեստը: Արուեստներու արուեստն է ան:

Ընդաբոյս ձիրքեր զմարդ ուսուցիչ չեն ըներ, ո՛չ ալ արուեստագէտ կամ արհեստաւոր: Ո՛չ ալ ընդաբոյս ձիրքեր և լոկ վարժութիւն բաւական են բարձրագոյն յաջողութեան համար: Ո՛ր և գործի մէջ արդիւնաւոր ճարտարութիւնը արդիւնք է մարզանքի, և ասոր համար է որ մասնաւոր պատրաստութիւնը ճարտարութիւն պահանջող ամէն զբաղումի դուռը կը նկատուի:

Ճշմարիտ է թէ, բնական յարմարութեան բա-

ցակայութեան ատեն, ոչ ոք կրնայ ուսուցիչ ըլլալ մարզանքով. սակայն մարզանքը զարգացում կուտայ բնական ձիրքերու, և մեծապէս կ'աւելցնէ ճարտարութիւնը, սրագատութիւնն ու յաջողութիւնը:

Ուրախ ենք որ Հայոց մէջ ալ սկսած է ճանչցուիլ սա ճշմարտութիւնը թէ ուսուցիչը իր կրթութեան բարձր գործին համար մասնաւոր պատրաստութեան պէտք ունի:



### Քաջ հմտութիւն

Ուսուցիչէն, իբրեւ վարիչէ, պահանջուած առաջին հանգամանքը, կամ՝ դպրոցը կառավարող զօրութեան առաջին տարրը քաջ հմտութիւնն է, կատարեալ եւ թարմ ծանօթութիւն աւանդելի առարկաներուն:

Ընդունուած է թէ ասի յաջող կրթութեան էական պայման է, սակայն քիչեր կրնան յտակօրէն տեսնել այն կենսական յարաբերութիւնը զոր ունի ասի՝ դպրոցը զիւրութեամբ կառավարելու գործին հետ: Ամէն ինչ որ աշակերտաց ուսուցչին վրայ ունեցած վստահութիւնը կ'աւելցնէ, — աշակերտին իր անձէն դուրս — արտաքին դպրոցի զսպումի պէտքը կը նուազեցնէ,



և ամէն ինչ որ կը նուազեցնէ անոնց վստահութիւնը, այդ զսպումին պէտքը կ'աւելցնէ: Ասիկա սյնքան բացայայտ սկզբունք մ'է որ պարզ ցուցումէ աւելի բան չի պահանջեր: Վստահութիւնը ստոյգ հիմն է զուարթ հնազանդութեան — աշակերտի կամքին արագ զիջումը վարժապետին կամքին. ուստի, որչափ որ վստահութիւնը կ'ածի, արտաքին զսպումի պէտքը կը նուազի, և որչափ որ վստահութիւնը կը նուազի, արտաքին զսպումի պէտքը կ'աւելնայ:

Ուրիշ բաներ հաւասար ըլլալով՝ աշակերտաց վարժապետին վրայ ունեցած վստահութիւնը՝ աւանդուած դասերուն մէջ իր ունեցած հմտութեան ու ճօխութեան հետ կ'իյնայ կամ կը բարձրանայ: Պատճառը յայտնի է: Վարժապետը կը կենայ դպրոցին մէջ գլխաւորապէս իբրև ուսուցանող և ամենէն դեռատի աշակերտին խելքն իսկ բաւական է տեսնելու թէ՛ վարժապետը պարտի դիտնալ ինչ որ ուսուցանել կը ջանայ:

Հիմնական և ճիշդ ծանօթութիւնը կը շահի աշակերտաց վստահութիւնն ու յարգանքը. սակայն տգիտութիւնն ու անճշդութիւնը վստահութիւնը կը կործանեն եւ արտաքին զսպումի առիթները կը բազմապատկեն:

Տիրական և թարմ ծանօթութիւնը ոչ միայն կը շահի աշակերտաց վստահութիւնը, այլ և կը զարթուցանէ շահագրգռութիւն, կը գրաւէ ուշադրութիւն և ուսման մէջ ժրաջանութիւնը կ'ա-

պահովէ: Վարժապետի շահագրգռումը աշակերտաց մէջ շահագրգռում կը ծնի, անոնց շահագրգռումը կ'ապահովէ ուշադրութիւն, և շահագրգռում ու ուշադրութիւն կ'երաշխաւորեն ժրաջանութիւն և յառաջդիմութիւն: Այս կերպով է որ վարժապետին հմտութիւնը ազդեցութիւն կ'ունենայ աշակերտաց վրայ իրենց բոլոր յարաբերութեանց և պարտաւորութեանց մէջ, և մէկ առմամբ կը ստեղծէ այն պայմաններն սրոնք կարգապահութիւն յառաջ կը բերեն:

Գտնուած են վարժապետներ որոնք, սովորաբար կառավարելու կարողութիւննկատուած բանին մէջ տկար ըլլալով հանդերձ, իրենց ծանօթութեան յստակութեամբ, թարմութեամբ ու լեցունութեամբ դպրոցական ստուար կարգեր կառավարած են հեշտիւ:

Շատ վարժապետներ դպրոց կառավարելու մէջ կը տկարանան իրենց հմտութեան անբաւականութեամբ, քան ուրիշ ո՛ր և է պատճառով: Հմտութիւնը դպրոցը կառավարող զօրութիւն է:

Դպրոցական փորձառութիւնը լեցուն է լուսաբանութիւններով: Վարժապետ մը դպրոց մը կը մտնէ և իր հաճելի կերպերով լաւ տպաւորութիւն մը յառաջ կը բերէ աշակերտաց մտքին վրայ, և շուտով կը շահի անոնց վստահութիւնը: Առաջին եօթնեակը դեռ չ'աւարտած, աշակերտներէն մին թուաբանական խնդիր մը ներկայացնելով՝ ասոր լուծումը կը խնդրէ իրմէ, վար-



ժապետը սխալ կը լուծէ զայն: Իր այս անյաջողութեան լուրը կը տարածուի իսկոյն բոլոր աշակերտաց մէջ, և ուրիշ փորձեր ալ կը հետեւին անոր, մինչեւ որ կը հասկցուի թէ այս վարժապետը թուաբանութիւն դաս տալու կարողութիւն չ'ունի: Վերջը ինչ կ'ըլլայ:

Այսպիսի յայտնութենէ մը ետքը, եթէ վարժապետը դիւրութեամբ կառավարէ դպրոցը, ասի պիտի ըլլայ ուրիշ ուղղութեանց մէջ ցոյց տուած աւագ կարողութեան շնորհիւ:

Ընդհակառակը, շատ ուսուցիչներ շահած են աշակերտաց յարգանքն և մինչեւ իսկ սքանչացումն՝ իրենց հմտութեան լեցունութեամբ և աւանդած առարկային վրայ իրենց ցոյց տուած շահագրգռութեամբ:

Տարիներ առաջ երիտասարդ մը հրաւիրուեցաւ փոխանորդել վարժարանի մը տնօրէնին որ մարմնական տկարութեան պատճառով երկու ամսուան բացակայութեան թոյլտուութիւն ընդունած էր: Երիտասարդին լիուրի տեղեկութիւն տրուեցաւ իր նոր պարտաւորութեանց նըկատմամբ:

Երեկոյին, խնամով պատրաստեց, ինչպէս ինք կը կարծէր, յաջորդ օրուան բոլոր դասերը, եւ առաւօտուն մեծ վատահութեամբ դպրոց մտաւ: Առաւօտեան պաշտամունքէն ետքը, կարգերը կանչուեցան և, ի մեծ զարմացում իրեն, երեւցաւ իր առջեւ կարգը բնախօսութեան դասին—

Ճիւղ մը որուն բոլորովին տգէտ էր: Մեր շուարած պարոնը նստաւ իր աթոռին վրայ, բացաւ դիրքը և աչքերը սեւեռեց օրուան դասին վրայ, սկսաւ հարցումներն ուղղել և ցուցամատը դնել կարգաւ պատասխաններուն վրայ, որպէս զի բան մը չվրիպի իր տեսութենէն:

Այս դէպքը յոյժ կարևոր դաս մը կը թելադրէ: Երբ երիտասարդ տնօրէնը այդ կէս ժամու ճգնաժամը ապահովապէս անցուց, որոշեց իր այդ տեղ պաշտօնավարութեան երկու ամիսներուն մէջ դասախօսել առանց կարգին առջեւ գիրք բանալու. իր այս որոշումը պահեց: Ոչ միայն տիրացաւ աշակերտաց դասագրքին պարունակութեան, այլ եւ նոյն նիւթին վրայ ուրիշ գրքեր կարդաց, տեսակցեցաւ բժիշկներու հետ, և մինչեւ անգամ սկսաւ բաղդատական բնախօսութիւն ուսանիլ:

Ասոր արդիւնքն այն եղաւ որ, ինքը ամեն օր կը կենար իր կարգին առջեւ « բնախօսութեամբ լեցուած », եւ այս լիութենէն օրուան նիւթին վրայ կը դասախօսէր մեծ խանդավառութեամբ: Ուրիշ ճիւղերու մէջ նմանօրինակ պատրաստութիւններ կը տեսնէր, թէեւ բաղդատմամբ քիչ, վասն զի ընտանի էր անոնց. սակայն « յաղթանակեց դպրոցին՝ բնախօսութեամբ », ինչպէս ինք սովոր էր ըսել:

Այդ մեծ վարժարանն երկու ամիս կառավարեց առանց մարմնական պատժոյ դէպքի մը, և,



երկու ամիս ետքը, բարձրագոյն վարժարանի մը տնօրէնութեան պաշտօնին հրաւիրուեցաւ :

Այս երիտասարդ տնօրէնին փորձառութիւնը բացառութիւն մը չէ : Շատ ուսուցիչներ, իրենց խորին հմտութեամբ, լաւ գիրքեր ապահոված են, ոչ թէ միայն վարժարանի մէջ ստացած հըմտութեամբ, այլ նաև օրական ընթերցումով ճտեացած ու թարմացած հմտութեամբ : Դասարանի մէջ հաղորդուած ծանօթութիւնը պարտի ըլլալ թարմ ծանօթութիւն :

Այսպէս կ'առաջնորդուինք նկատել ամէնօրեայ ուսման կարեւորութիւնը իբր միջոց որ դըպրոցը կառավարող զօրութեան ու ազդեցութեան մէջ աճելու կը ծառայէ,

Վարժապետն իր աշակերտաց մէջ շահագրգռութիւն արթնցնելու և անոնց ուշադրութիւնը գրաւելու կարողութիւնը կը պարտի, որչափ իր հմտութեան լեցունութեան, նոյնչափ ալ անոր թարմութեան : Բայց ծանօթութեան թարմութիւնը կրնայ ձեռք բերուիլ ամէնօրեայ պատրաստութեամբ միայն, և չկայ դաս մը ա'յնչափ պարզ որ այսպիսի պատրաստութիւն մը անպէտ համարել տայ : Դաս մը աւանդելէ առաջ, զայն գէթ անգամ մը աչքէ անցընելը նոր իրողութիւններ կը յայտնէ, նոր շահագրգռում կը զարթուցանէ, յիշողութեան աւելի պատրաստութիւն և ճշդութիւն կ'ընծայէ, և աշակերտները կրթելու և շահագրգռելու համար ուսուցչին կարողութիւնը կ'աւելցնէ :

Ասկէ զատ այսպիսի պատրաստութիւն մը ժամանակի խնայողութիւն ալ է : Խնամով պատրաստուած դաս մը կրնայ աւանդուիլ աւելի քիչ ժամանակիմէջ, քան որչափ կարելի է առանց այդպիսի պատրաստութեան : Այս կերպով, ո'չ միայն ժամանակը կը խնայուի, այլ և դասը պատրաստելու համար վարժապետին կողմանէ գործածուած ժամանակը կը վերադառնայ վարժապետին՝ աշակերտաց աճած շահագրգռումով, ժրջանութեամբ, անոնց վստահութեամբ, հնազանդութեամբ և զուարթ հաւանութեամբ իր փափաքանաց :

Անգամ մը բրոֆէսորի մը հարցուցին թէ ինչո՞ւ համար իր ընթերցասենեակին մէջ ժամեր կը վատնէր՝ պատրաստելու համար այն դասերը զոր տարիներով աւանդած էր :

Բրոֆէսորին պատասխանը այս եղած է . «Կ'ուզեմ որ իմ աշակերտներս հոսող առուակէ խմեն և ո'չ թէ կայուն ջրակոյտէ » : Ա.ի պատասխան մ'է որ ամէն ճշմարիտ ուսուցման պայմաններուն և մասնաւորապէս աշակերտին սիրտը գրաւող պայմաններուն վրայ խորին հմտութիւն կը յայտնէ :



### Ճարտարութիւն

Գպրոցը վարող զօրութեան երկրորդ տարրն է ուսուցանելու և վարելու մէջ ճարտարութիւն :

Ուրիշ բան է առարկայի մը վրայ հմտութիւն ունենալը, բոլորովին ուրիշ բան՝ զայն արդիւնաւորապէս ուսուցանել կարենալը : Տեսնուած են թերուս վարժապետներ, որոնք իրենց հմուտ պաշտօնակիցներէն աւելի արդիւնաւոր ծառայութիւն մատուցած են իրենց յանձնուած կրթական և ուսուցչական գործին մէջ : Ուսուցիչը պէտք ունի ո՛չ միայն հմտութեան, այլ նաև ճարտարութեան, — ճարտարութեան՝ ուսուցման մէջ, ճարտարութեան՝ մարզումի մէջ, ճարտարութեան՝ արդիւնքներ փորձելու մէջ, և այլն : Այսպիսի ճարտարութիւն ո՛չ միայն էական է յաջող ուսուցման, այլ եւ կը շահի ու կ'աճեցնէ աշակերտաց վստահութիւնը, կը զարթուցանէ շահագրքը ուսման, կ'ապահովէ ուշադրութիւն, կ'ընծայէ դիւրութիւն ուսման, կ'աւելցնէ ախատասիրութիւն, և աշակերտին ջանքերուն ու վարմունքին մէջ բարերար ազդեցութիւն մը կը ձգէ :

Նոյնը ճշմարիտ է նաև դպրոցի կառավարման ճարտարութեան համար : Բաւական չէ որ վարժապետ մը գիտնայ թէ կարգ մը ի՛նչպէս պէտք է կանչուի կամ արձակուի, թէ աշակերտք ի՛նչ-

պէս գործածելու են դպրոցական առարկաները : և այլն . այս գիտութեան վրայ աւելնալու է Գործարութեան ճարտարութիւն : Ա՛ս է որ կ'ապահովէ կարգապահութիւնը, այն կարգապահութիւնը որ կարգասէր ոգիէ կը ծնի : Գործադրութեան ճարտարութիւնը դպրոցին գործել կուտայ ժամացոյցի պէս՝ սակայն ժամացոյցի պէս ներքին մղումով : Այսպիսի ճարտարութիւն դպրոցը կառավարող զօրութիւնն է :

Թէ՛ ուսուցման և թէ՛ կառավարման մէջ այս ճարտարութիւնը ձեռք բերելու համար՝ վարժապետն իր արուեստը ուսանիլ պարտի : Ծարտարութիւնը լոկ վարժութեան կամ փորձառութեան արդիւնք չէ : Առաջնորդուած փորձառութիւն մը ըլլալու է անի : Ծշմարիտ գաղափարականներուն և անբարեբախտ անաշխատներուն ու առաջնորդութեան ներքեւ, մէկ ամսուան վարժապետութիւնը, առանց այդպիսի առաջնորդութեան, մէկ տարուան վարժապետութենէ աւելի կ'արժէ : Վարժապետն իր յաջողակ պաշտօնակիցներուն փորձառութեան խորհուրդ հարցնելու է՝ ո՛չ թէ ստրկաբար անոնց հետեւելու՝ այլ պատշաճապէս օգտուելու համար : Պարտի դպրոցական բլաններ ուսումնասիրել, հանապաղ ենթարկելով զանոնք մէկ որոշիչ փորձի . — ժամանելի վախճանը : Պարտի մեթոտ ուսումնասիրել աւողջ սկզբունքներու լոյսով . և առ այս, պարտի՝ որչափ հնար է՝ յստակօրէն ըմբռնել վարժապետութեան ամենէն հիմնական սկզբունքները :



Բլաններ գտնելու և ընդունելու ատեն՝ վարժապետը հոգ տանելու է կիրարկել զանո՛նք միայն որ յարմար են իր պայմաններուն ու կարողութեան:

Ուսուցիչը պարտի նաև չլստահիլ ընդհանուր բլաններու կամ մեթոտներու: Ուսման իւրաքանչիւր ճիւղ կը պահանջէ մասնաւոր պատշաճեցում, ինչպէս նաև իւրաքանչիւր ճիւղի տարբեր նիւթեր: Ամէն դաս ունի իր մասնաւոր վախճանը, և ամէն կարգ ունի իր աշակերտները որոնք իրենց հետ վարուելու մասնաւոր եղանակի կը կարօտին: Վարժապետն այս բաները նկատի առնելու է իր պատրաստութեան ու գործին մէջ, հոս լուսաբանութիւն մը պէտք է, հոն տարբեր ցուցում մը, և այս ճարտար պատշաճեցումներ մեծապէս կ'որոշեն յաջողութիւնը: Ճարտարութեան կամ յաջողակութեան մէջ զարգացումը վարժապետի արուեստին ուշադիր ու խղճամիտ ուսումնասիրութեան արդիւնքն է. և ճարտարութեան մէջ զարգացումը՝ դպրոցը վարող զօրութեան մէջ զարգացում կը նշանակէ:

Կը մնայ մեզ աւելցնել թէ ճարտարութիւնը չի կրնար ձեռք բերուիլ առանց մտային վարժութեան: Ճարտարութիւնը արդիւնք է կրկնուած գործողութեան. ուստի ժամանակ պէտք է, որպէս զի վարժապետը նոր բլանով կամ մեթոտով գործելու կարող ըլլայ. բլանը կամ մեթոտը որքան խոհական ըլլայ, անոր տիրացման համար

պահանջուած ժամանակն ալ նո՛յնքան երկար կ'ըլլայ: Այս ճշմարտութիւնը յաճախ կ'անտեսուի: Անմարդ ուսուցիչներ կը դատապարտեն դպրոցական ճշմարիտ բլաններ, զի մէկ անգամէն չեն կարող յաջողապէս գործածել զանոնք: Նոր բլաններու հեշտին ու յաջող գործածութիւնը կրնայ պահանջել ո՛չ միայն եղանակաւորում, այլ նաև գործադրութեան շարթներ:

Յեսանաքար դարձնելու յաջողակութիւնը դիւրութեամբ կը ստացուի. և բլան մը, ո՛րքան մեքենական ըլլայ, նո՛յնքան ալ դիւրաւ ու յօժարութեամբ կը գործածեն զայն անմարդ — իրենց պաշտօնին մասնաւորապէս չպատրաստուած — ուսուցիչներ,

---

Մրժի ոյժ

Դպրոցը դիւրաւ կառավարող զօրութեան մէջ տարրն ալ մրժի ոյժը՝ այսինքն աշակերտաց համար տածուած սէրն է, այն սէրը՝ որ յոյժ գիտակցօրէն ցոյց կը տրուի հանդէպ անոնց որ ամենէն աւելի պէտք ունին անոր:

Դպրոցներու մեծ մասին կառավարման դժուարութիւնը քանի մը աշակերտներ կառավարելու մէջ սահմանափակուած է, և այդ աշակերտք տարաբաղդ տրամադրութիւններով ծնած տղաք-



ներ են սովորաբար, և յաճախ ընտանեկան ան-  
նպաստ կեանքի ու ազդեցութեան ենթարկուած ։  
Այսպիսի աշակերտներ կառավարելու մէջ յաջո-  
ղիւր դպրոցին կառավարման մէջ դիւրին յաջո-  
ղում կը նշանակէ ։ Յամառ ու դեգ աշակերտներ  
յաջողապէս կառավարելու իբրեւ պայման՝ վար-  
ժապետը պարտի անոնց վստահութիւնն ու յար-  
գանքը շահիլ — պարտի զանոնք իրեն զօդել՝ ճշ-  
մարիտ գործով ։ Այսպիսի աշակերտներ հեղի-  
նակութեամբ սանձել, կամ առժամապէս ոյժով  
— բռնի — կառավարելը կրնայ կարելի ըլլալ,  
երբեմն ալ հարկաւոր՝ բայց պէտք է գիտնալ  
թէ, անոնք ճշմարիտ գործով և եթէ կրնան ա-  
ռաջնորդուիլ ։ Սիրոյ չափ հզօր գրգիռ կամ սանձ  
չկայ ։ Մանուկին կառավարման բառարանին մէջ  
վերջին բառը սէրն է ։

Իայց մասնաւորապէս շեշտուելու է սա ճըշ-  
մարտութիւնը թէ՛ վարժապետը պարտի յոյժ  
գիտակցօրէն սէր ցուցնել հանդէպ այն աշակեր-  
տին որ իր բոլոր դպրոցակիցներէն աւելի ինք կը  
կարօտի անոր . սէր ցուցնել ո՛չ թէ ամենէն ար-  
ժանաւորին, այլ ամենէն կարօտ եղողին ։

Անգամ մը վարժուհի մը իմացուց իր դպրոցի  
տեսուչին թէ՛ աշակերտներն այլ ևս չէր կրնար  
կառավարել, և կը խնդրէր որ այցելութիւն մը  
տար դպրոցին ։ Տեսուչն այցելեց և շուտով հաս-  
կցաւ այս դժուարութեան դաղտնիքը ։ Վար-  
ժուհին իրեն նեղութիւն տուող քանի մը աղջ-

կանց համար ատելութիւն կը տածէր և անոնց  
վրայ այլ ևս ազդեցութիւն չունէր ։ Տեսուչը խը-  
րատ տուաւ վարժուհիին որ իր սրտին մօտ բերէ  
այդ աշակերտուհիները, որոնցմէ ոմանք բարոյա-  
կան որբեր էին ։ Վարժուհին պատասխանեց թէ  
այդ բանը չէր կրնար ընել ։ « Կրնամ սիրել, ը-  
սաւ, զանի որ սիրելի է . բայց չեմ կրնար սիրել  
զանի որ սրտիս չի փակչիր ։ Ասոնցմէ ոմանք այն-  
քան կ'ատեմ որ մեծ հանգստութիւն կը զգամ երբ  
դպրոցէն բացակայ կ'ըլլան ։ » Եւ սակայն, ասոնք  
այնպիսի աղջիկներ էին որ ընտանեկան յարկին  
տակ ո՛չ կրթութիւն տեսած էին և ո՛չ քաջալե-  
րութիւն վայելած . հետեւաբար կը կարօտէին  
վարժուհիին ո՛չ միայն աւանդած ուսումներուն,  
այլ և անոր գործվալիր հոգածութեան ։ Վար-  
ժուհին պարտականութիւնն էր շահիլ այս լըք-  
եալ, հոգիներն ուրախութիւն և յոյս դնել ա-  
նոնց սրտերուն, և արեւշող՝ անոնց կեանքե-  
րուն մէջ ։ Այսպիսի սիրահրաւէր կարօտութեան  
առջեւ, այս վարժուհիին սիրտը լոկ բնական կիր-  
քի ազդեցութեան ներքեւ կը գտնուէր, — սէր՝  
սիրելիներու համար, անսիրելութիւն՝ ոչ-սիրե-  
լիներու համար ։

Ճշմարիտ կրթիչը կը սիրէ իր աշակերտները  
առանց խտրականութեան . կը սիրէ սիրելին եւ  
հոգածու է անոր զարգացման, կը սիրէ ատելին  
և ջանացող է անոր ուղղութեան ։ Ճշմարիտ վար-  
ժապետին սէրը կը նայի հեռակէտի մը, — մա-



նուկին ապագային, և, ամենէն անառակ աշակերտին մէջ իսկ, ազնիւ մարդուն կամ կնոջ կարելիութիւնը կը տեսնէ:

Տղայոց սրտերը այդպէս շահող սէրը ճշմարիտ սէրն է, ո՛չ թէ սիրոյ պաշտօնը: Տղայոց ներկայութեան մէջ մեր աչքերուն վրայ քօղ չենք ձգեր: Ինչպէս որ ելեկտրաչափը կը դողայ ելեկտրական ամենէն տկար հոսանքին առջեւ, նոյնպէս տղայոց փոքրիկ սրտերն ալ կը համապատասխանեն մեր ամենէն գաղտնի զգացումներուն ու մղումներուն: Սրտին մէջ գոյութիւն ունեցող սէրը հրապարակուելու պէտք չունի: Անի կը ճառագայթէ աչերէն, կը ցոլանայ դէմքէն, իր օրհնութիւնները կը յայտարարէ ձայնին միջոցաւ, և ինքզինք կը յայտնէ մարդուն ամեն շարժումովն ու վարմունքով: Մեր սիրոյ արարքները պատին սրտին դրօշմը կրել, եթէ ո՛չ չեն կրնար տղայոց ընդունելութեան արժանանալ:

Մեծ սխալումը կը գործեն վարժապետք երբ իրենց աշակերտներուն շարածհիութիւնները զիրենք անարգելու դիտումին կը վերադրեն: Տեսնուած է վարժապետ որ, աշակերտի անմեղ շարժումին մէջ իսկ, զինքը նախատող բան մը տեսնել կարծեր է: Այսպիսի կարծիքներ վարժապետին սիրտը աշակերտէն կը հեռացնեն և կ'առաջնորդեն ատելութեան որ ի վերջոյ անհամաձայնութեան կը յանգի: Այսպիսի վարժապետներէ կը խնդրենք որ միտք բերեն իրենց աշակերտու-

թեան օրերը, այն ատեն վստահ ենք թէ իրենց մտքէն իսկոյն պիտի ցրուին անհիմն ու անիրաւ կասկածներ: Աշակերտի մը այն ինչ վարմունքը կրնայ ուսուցչին ուղղուած ըլլալ, այդ վարմունքին ետեւ կրնայ գտնուիլ անձնական զգացում մը. բայց ասի բացառութիւն է: Դպրոցին կառավարումը անձնական հիմերու վրայ հաստատելը ծանր սխալումը է: Վարժապետի մը համար ճշմարիտ վարչագիտութիւնն է՝ իր անձը իր աշակերտներուն վարմունքէն դուրս թողուլ, — անկարգ վարմունք մը կամ չարածհիութիւն մը դպրոցին դէմ յանցանք նկատել և ո՛չ իր անձին դէմ:



Կամփի ոյժ

Դպրոցի հեշտին կառավարման մէկ ուրիշ տարրն ալ կամփի ոյժն է, — այն կարողութիւնը որով վարժապետը նախ իր անձը՝ և ապա աշակերտները օրէ օր միօրինակ վարմունքի ու ջանքի մէջ կը բռնէ: Այս միօրինակութիւնը ո՛չ միայն վրտահութիւն կը շահի, այլ նաև ուղիղ ունակութիւններ կը հաստատէ, և ասոնք էական են գրութեան դիւրաւ համակերպելու, որ լաւ կառավարուած դպրոցի մը յատկանիշն է: Ու-



նակութիւնը ինքնավարութեան — անձնագրագրութեան և անձնուղղութեան — գաղտնիքն ու պայմանն է: Երկու աշակերտներու համար այնքան դիւրին է օրն ի բուն նստիլ միասին ու երբէք չխօսիլ կամ չփսփսալ իրարու հետ, որքան բոլոր օրը փսփսալ հերիք է որ, առանց փսփսուքի, իրարու քով նստելու ունակութիւնը կազմեն:

Սակայն, պէտք է գիտնալ թէ ունակութիւնք ինչպէս կը կազմուին: Ունակութիւնք չեն կազմուիր լոկ որոշումով կամ առաջադրութեամբ, ո՛չ ալ միակ ջանքով եւ ո՛չ ալ կարգ մը երեքուն ջանքերով, այլ կրկնուած ու անընդհատ աշխատութեամբ: Հոգիի ամեն գործ կը թողու, իբրեւ տեւական արդիւնք, աճած զօրութիւն մը գործելու, եւ վերստին նոյն օրինակ գործելու միտում մը: Երբ այս յառաջ եկող միտումը կ'ըլլայ այնքան զօրաւոր, որ գործ մը կը կրկնուի առանց գիտակից ինքնակամ ջանքի, արդիւնքը կը կոչուի ունակութիւն: Լաւ մարզուած դպրոցի մը հանդարտիկ ինքնավարութեան գաղտնիքն է այս: Ասոնք կարգապահութեան կամ մէկ օրուան ջանքի արդիւնք չեն: Ունակութիւնն է որ աշակերտները կը կարողացնէ ելլել իրենց տեղերէն արագ ու հանդարտիկ, քայել տախտակամածին վրայ անձայն անշշուկ, շնորհալի ու յարգական դիրքով կանգնիլ՝ դաս արտասանելու ատեն, խօսիլ ձայնի բնական եղանակով ու յըստակօրէն, զսպել ուրիշներուն հետ հաղորդա-

կցելու փափաքը. — մէկ խօսքով, ընել ամեն բան առանց ջանքի կամ դժուարութեան, ինչ որ լաւ կանոնաւորուած դպրոցի մը էական է: Ունակութիւնն է որ աշակերտին վարմունքը ինքնայօժար ու միօրինակ կ'ընէ:

Այս պատճառով է որ դպրոցական շրջանի մը առաջին ամիսը մեծապէս կ'որոշէ դիւրութիւնն որով պիտի կառավարուի դպրոցը: Եթէ աշակերտներն, առաջին օրէն սկսեալ, իրենց պարտաւորութիւնները միօրինակ ու անխախտ կերպով կատարելու մէջ մարզուին, ուղիղ ունակութիւններ կը կազմուին և ուղիղ գործումը կը դիւրանայ: Եթէ, ասոր հակառակ, վարժապետն իր պահանջումներուն մէջ քմավար ու վարանոտ է, դպրոց վարելու մէջ միօրինակութիւն ու հաստատամտութիւն չունի՝ աշակերտաց մէջ ուղիղ ունակութիւն չի կազմուիր, և վարժապետին ոյժերն ալ կ'սպառուին՝ դպրոցը վարելու մէջ, եթէ ոչ աշակերտաց անկարգութիւնները զսպելու մէջ:

Դպրոցական կրթանքի մէջ այս տկարութիւնը կարգապահութեան ստնգանքի ենթակայ վարժապետաց փորձառութեան մէջ ցոյց տրուած է: Այդ վարժապետներ օր մը կը պատժեն ինչ որ յաջորդ օրն անտես կ'ընեն, ունին խստութեան վայրկեաններ որոց մէջ անառակ աշակերտները գառնուկներու կը փոխեն, ամիսն անգամ մը կամ ամեն երկուշաբթի առաւօտ նոր միջոցներ



ձեռք կ'առնեն, և ապա, դպրոցը կարգ կանոնի մէջ պահել չյաջողելով, կը կորսնցնեն ամեն ինչ որ շահած են. Հին դրութեամբ կառավարող վարժապետ մը կը ճանչնամ. ասոր դպրոցն ամեն եօթնեակ կը փակուէր անկարգութեամբ, ու նաև բացորոշ ու սպառնալից ծանուցումով՝ թէ երկուշաբթի առաւօտ խիստ միջոցներ ձեռք պիտի առնուէին: Երկուշաբթի առաւօտ վարժապետը դպրոց կը մտնէր գաւազաններով ու հաստատ որոշումով, և շուտով կը յաջողէր խաղաղութիւն ձեռք բերել դպրոցին մէջ: Աշակերտք ամենաթեթև յանցանքներու համար իսկ կը պատժուէին. լռութիւնն ու հանդարտութիւնը կը վերահաստատուէր դպրոցին մէջ, և վարժապետին խոփոռ դէմքը կ'սկսէր քաղցրանալ ու փայլիլ գոհունակութեան արտայայտութիւնով: Երեքշաբթի օր, աչալըութիւնն ու հաստատակամութիւնը քիչ մը կը նուազէին, եւ ամենէն անառակ աշակերտներէն ոմանք կ'սկսէին չարածճիւղութիւններ ընել: Չորեքշաբթի օրը վարժապետին հաստատակամութիւնը կ'անհետանար: Հինգշաբթի և ուրբաթ շփոթութիւնը կը տիրէր վերստին, և եօթնեակը կը փակուէր ծանուցումով թէ երկուշաբթի նոր ու խիստ միջոցներ ձեռք պիտի առնուին: Այն ատեն, ես պատանեակ մ'էի, բայց բաւական տարիք ունէի զարմանալու թէ՛ ինչո՞ւ համար վարժապետը կարգ կանոնի մէջ չէր պահեր դպրոցը, քանի որ անգամ մը յաջո-

ղեցաւ իր իրաւատութեան տակ առնել զայն: Դպրոցական կրթանքի մէջ փոփոխամտութեան անխուսափելի հետեւանքը անկարգութիւն է: Աշակերտք դպրոցի կառավարման միօրինակութիւնն ու հաստատութիւնը կը յարգեն և կը զիջանին անոր:

Հոս հարկ է շեշտել սա ճշմարտութիւնը թէ՛ դպրոցական կրթանքի մէջ, կամքը մեծ զօրութիւն է, երբ անոր ընկերացած է լռին լեզու մը: Դպրոցի մէջ, կշտամբանքի ու մեղադրանքի համար գործածուած կորովն՝ ամենէն աւելի անշահապէս սպառուած կորովն է: Պէտք է ըսել աշակերտին թէ ի՞նչ պարտի ընել, առանց ակնարկելու անոր անցեալին: Օրինակի համար, եթէ կարգի մը աշակերտներն անզգուշութեամբ կ'ելլեն իրենց նստարաններէն և անկարգութեամբ կ'երթան դասարան, այն ատեն և հոն որքան ալ յանդիմանէ զանոնք վարժապետը կամ խօսի անոնց այս անկարգութեան մասին, չենք կարծեր թէ բաւական դարման տարած կ'ըլլայ այդ անկարգութեան: Այս պարագայի մէջ լաւագոյն բանն է դպրոցին անկարգութիւնը փութով եւ հանդարտօրէն ուղղել՝ պահանջելով որ աշակերտք վերստին նստին իրենց տեղերն, և դարձեալ ելլեն. և եթէ հարկ ըլլայ, կրկնել այս գործողութիւնը, և այս արդիւնքները ձեռք բերելու համար ալ, ձեռքի հանդարտ շարժում մը աւելի լաւ է քան բառերու փոթորիկ մը:



Լաւ դաստիարակ մը գտնել փափագող վերատեսուէչ մը՝ շատ նոր աշակերտ ունեցող գրպրոց մը այցելեց շրջանի մը սկիզբը: Կարգ էր, որ դասի հանուեցաւ, աշակերտք անխնամ կերպով ոտքի կեցան, վարժապետը իսկոյն նստեցուց զանոնք, և ետքը՝ ձեռքի շարժումով վերստին դասի հանեց: Աշակերտներուն այս երկրորդ անգամ ոտքի ելլելը գոհացուցիչ չէր, ուստի վարժապետը դարձեալ նստեցուց զանոնք: Յաջորդ լուռ նշանին, բոլոր աշակերտք վայելչօրէն կեցան. վարժապետը իր գոհունակութիւնն յայտնեց ըսելով՝ « Շնորհակալ եմ, պարոններ, ատոր շատ հանեցայ »: Ասիկայ գոհունակութիւն պատճառեց վերատեսուչին, և վարժապետը աւագագագոյն դիրք մը ընդունելու հրաւիրուեցաւ: « Պարսաւանքի մէկ բառին՝ գովեստի տասը բառ » լաւ առած մ'է տարրական դպրոցի մը համար: Ուղիղ ունակութիւնք մարզանքի արդիւնք են, ո՛չ շաղակրատանքի:

Ասի կ'առաջնորդէ մեզ՝ ըսուած ճշմարտութեան թէ՛ վարժապետին կամքը յոյժ ազդու է: Գաւազանի ներկայութիւնը վարժապետին անձնական զօրութիւնը կը զեղչէ. նոյնը ճշմարիտ է նաև պատժելու սպառնալիքին համար: Ատենով շատ դպրոցներ կային որոնց մէջ գաւազանը աւելի զօրութիւն ունէր քան ուսուցիչը, և տակաւին կրնան գտնուիլ ուսուցիչներ որոնց անձնական (ո՛չ ֆիզիքական) տկարութիւնը կը կարօտի

գաւազանի յաւելուածական զօրութեան: Այո՛, ճպտոր տկար վարժապետներու լրացուցիչն է: Բայց, այս իրողութիւնք նկատի առնուած սկզբունքին վրայ չեն ազդեր. գաւազանը մեծ արգելք է ու է վարժապետի անձնական ազդեցութեան:

Անգամ մը, տասն և հինգ տարեկան պատանիի մը մտրուկ մը յանձնուեցաւ, որպէս զի վարժէզայն: Պատանին կը գործածէր խարազանն և երբեմն ալ ուժգին հարուածներու հետքեր կը թողուր մոլեգնած կենդանիին վրայ: Փորձ ձիավարժ մը հեռուէն այս պայքարներէն մին տեսնելով՝ պոռաց. « Տղայ՛, տղայ՛, խարազանդ անշարժ, չըւանն ամուր բռնէ: » Պատանին ձիավարժին խրատին համեմատ գործելով՝ մէկ ամիսէն յաջողեցաւ յաղթանակել կենդանիին՝ որ այնքան հըլու եղաւ համետին տակ, որքան գեղեցիկ էր ձեւով ու քալուածքով:

Տղաք ձիերու պէս կը յարգեն հաստատուն ձեռքն ու ամուր չուանը: Վարուժի միակերպութիւնն է որ կը շահի: Դպրոցի մը դիւրաւ կառավարման համար էական հանգամանք է ողնայարը, — հաստատակամութիւնը:





### Լաւ աչքեր ու լաւ ականջներ

Դպրոցը վարող զօրութեան տարրերէն մին կը կազմեն լաւ աչքերն ու լաւ ականջները, — առանց հսկելու, աշակերտներուն ըրածը գիտնալու կարողութիւնը:

Այս կարողութիւնը քաջ տեսողութենէ եւ սուր լսողութենէ աւելի բան մ'է, և կը պարունակէ ո՛չ միայն սուր ֆիզիքական զգայարանքներ, այլ նաև մեր ներկայութեան մէջ անցած դարձած բաներուն հեշտիւ ուշադրութիւն տալու մտաւոր ունակութիւնը, — կարողութիւն մը որ կրնայ պատշաճապէս կոչուիլ արթնամտութիւն, ինչպէս որ այս ուղղութեան մէջ ցոյց տրուած տկարութիւնն ալ՝ քնամտութիւն:

Այս աարը կրնայ ըլլալ մին այն բնածին կարողութիւններէն որոնք չեն կրնար դիւրաւ մըշակուիլ, սակայն եթէ մէկը այս մասին տկարութիւն կը զգայ, ուշադրութեամբ ու ջանքով կըրնայ բաւական չափով յաղթել անոր:

Դպրոցի կառավարման մէջ, քաջ տեսողութեան ու լսողութեան արժէքը փորձառութեամբ հաստատուած է լիովին: Մէկ տարրը միայն առնելով՝ աչքը թէ՛ արգիլելու և թէ՛ ներշնչելու զօրութիւն ունի: Խեռ աշակերտի մը մեծ օգնութիւն է սա գիտակցութիւնը թէ վարժապետին աչքը

իր վրայ է, ո՛չ թէ կասկածանքով. այլ համակրանքով ու սիրով: Բարի և իմաստուն մարդոց աչքերը միշտ գրգիռ եղած են ուղիղ վարքի, և սանձ՝ անառակութեանց. ասի ճշմարիտ է մանաւանդ մատաղ հասակի մէջ:

Ասոր հակառակ, վարժապետին անկատար տեսողութիւնն ու լսողութիւնը թերութիւն մ'են որուն անխուսափելի հետեւանքը պիտի ըլլայ առաւել կամ նուազ անկարգութիւն: Բարի տրամադրութիւն ունեցող աշակերտներ իսկ, գրեթէ անգիտակցօրէն, օգուտ պիտի քաղեն այնպիսի տկարութենէ. մինչ յոռի տրամադրութիւն ունեցողներն իրական չարիքներ գործելու կրնան փորձուիլ: Տեսնուած են վարժապետներ՝ որոնք, տարիքի կամ ֆիզիքական տկարութեան պատճառաւ, իրենց տեսողութեան ու լսողութեան սրութիւնը կորուսած և իւրաքանչիւր պարագայի մէջ ալ դպրոցը վարելու կարողութեան մէջ առաւել կամ նուազ անկում մը կրեր են:

Բայց գիտելու կարողութեան այս տկարութիւնը կրնայ ֆիզիքական չըլլալ: Վարժապետներէն ոմանց այս թերութիւնը վերագրելի է իրենց ներկայութեան պատահող բաներուն անուշադիր ըլլալու ունակութեան: Վարժապետ մը կրնայ ունենալ կորովի աչքեր, բայց չտեսնել, սուր ականջներ՝ բայց չլսել այն բաները որ դըպրոցին անդորրութեան կը պատկանին: Տեսած եմ աշակերտներ որոնք առանց հրամանի կը հա-



զորգակցին իրենց ընկերներուն հետ, դասական առարկաներ կ'առնեն ու կուտան, տեղափոխութիւն կ'ընեն՝ ճիշդ վարժապետին աչքին առջեւ, և սակայն վարժապետը այս բաներէն և ո՛չ մին կը տեսնէ։ Այնքան խոր թաղուած է մտածումներու կամ դասին մէջ։

Այսպիսի տկարութեան մը հանդիպեցանք ծաղկոց մը այցելելով։ Ներս մտնելէ առաջ, բաղնիքի մը ժխորը կը լսէինք դուրսէն։ Սրահը մըտանք և ընդունուեցանք վարժուհիէն ու նստանք բեմին վրայ՝ մեր աչքերուն առջեւ ունենալով բոլոր աշակերտուհիները որոնք անկարգութեանց ցուցահանդէս մը կը կազմակերպէին ընդհանուր ժխորին մէջ, մինչ ասդին վարժուհին իր դասով կը զբաղէր։ Քիչ վերջը, ոտքի ելանք մեկնելու համար. վարժուհին, որ ըստ երեւոյթին անգիտակ կը թուէր դպրոցին սրահը լեցնող ժխորին, դէպի աշակերտուհիները յառաջանալով՝ մեզմ' ձայնով ըսաւ. « Ա՛ղջիկներ, ա՛ղջիկներ, կարծեմ տեղ մը փսփսուք կայ »։ Ինչ որ աղմուկ ու ժխոր էր մեզի, փսփսուկ էր վարժուհիին ականջներուն։

Կարեւոր կը թուի մեզ աւելցնել թէ այս դիտելու կարողութիւնը մեծ արժէք ունի իբրեւ միջոց՝ դպրոցին մէջ նոր սկսող չարիքը խափանելու։ Անով վարժապետը կարող կ'ըլլայ նշմարել աշակերտին վնասակար միտումները՝ աշակերտին ասոնցմով դրապէս չար ըլլալու առաջնորդուելէն

առաջ, և այսպէս իմաստութեամբ զսպել զայն՝ երբ միայն քիչ մը աշխատութիւն պէտք է։

Փոքրիկ կենդանի մը կայ, տան կատուէն ոչ աւելի մեծ, որ Նեղոսի հովիտը կոկորդիլոսներով ծածկուելէ կը պահէ, և սակայն կոկորդիլոսին վնասելու չափ զօրաւոր չէ. բայց, մինչ Նեղոսի եզերքը վեր վար կ'երթեւեկէ, աւաղին մէջ թարմ հետքեր կը տեսնէ, և բնազդը իրեն կը սորվեցնէ թէ այս հետքերը կազմուած են էգ կոկորդիլոսէն՝ որ աւազ կը փնտռէ իր հաւկիթները զետեղելու համար, որպէս զի արեւու միջոցաւ ձագերն ելլեն. փոքրիկ կենդանին այս հետքերուն հետեւելով՝ կը հասնի այն տեղ ուր աւազը խառնուած է. իր ոտքերով կը բանայ զայն, և հաւկիթները կը կոտորտէ, և ամէն կոտորած հաւկիթ՝ ջնջուած կոկորդիլոս մ'է։ Հետահանը (ichneumon) — այս է կենդանիին անունը — կատարեալ տիպ է անխռով ու դիւրավար դաստիարակի։ Իր բոլոր գործը « հակիթ կոտորել » է։ Անի չի սպասեր մինչեւ որ չարածճիւղութիւնը չար վարք ծնի, և այն ատեն, ճպտտով մը անոր ուղղութեան ձեռնարկէ։ Ինք բաւական սրակն է՝ չարութիւնը իր սկզբնաւորութեան մէջ տեսնելու համար, երբ նայուածք մը կամ բառ մը կրնայ խափանել զայն, կրթութեան մէջ, այս հաւկիթ կոտորելը կը պահանջէ ո՛չ միայն տեսողութիւն, այլ նաև ճանաչողութիւն։ Ամէն կլոր բան հաւկիթ չէ, և ամէն հաւկիթ կոկորդիլոս չի պարու-



նակեր: Չարութիւնը հակիթի մէջ եղած ատեն ոչնչացնելը՝ զայն պարունակող հակիթներու ճանաչումն ալ կը բովանդակէ:

### Առողջ դասողութիւն

Դպրոցը վարող զօրութեան մէկ ուրիշ տարրն ալ առողջ դասողութիւնն է, — դպրոցական կեանք կազմող փոքր բաներու հետ վարուելու մէջ գործնական իմաստութիւն:

Ասի դպրոցական կրթանքի մէջ կարեւոր գործիչ մ'է, որ գիտէ թէ ե'րբ պէտք է խօսիլ եւ ե'րբ լռութիւն պահել, ե'րբ պէտք է խնդրել և երբ հրամայել, ե'րբ պէտք է գովել և ե'րբ պարսաւել: Առողջ դատողութիւնը գիտէ թէ ե'րբ և ինչպէս պէտք է փայփայել մանուկը, ինչպէս պէտք է հանդարտեցնել զանի երբ վշտացած է, ինչպէս պէտք է բանալ անոր սրբտին դուռը, ինչպէս պէտք է գտնել կողմնական դուռ մը՝ երբ ճակատի դուռը աղիսուած է բարկութեամբ կամ յամառութեամբ, եւ այլն: Առողջ դատողութիւնը իր ականջները չի տնկեր ամէն կողմ՝ շողոքորթութիւն կամ քննադատութիւն լսելու համար, աշակերտաց կատակներուն չի վրտատահիր, և անպէտ յոգնութիւններով քնազուրկ

չիմնար: Անի բաղձացող է դպրոցին իրական յառաջդիմութեան:

Բոլոր մեծ դաստիարակները գերազանցապէս առողջ դատողութեան տէր անձեր եղած են: Ունեցած են սրադատութիւն. (tact — կարողութիւն ճանչնալու) ո'չ միայն աշակերտաց յանցանքներն երեւան հանելու, այլ նաև անոնց հետ վարուելու մէջ, — սրադատութիւն մը որ կը ծնի առողջ դատողութենէ և մարդկային բնութեան մէջ թափանցող տեսութենէ: Այս կարողութեան գործածումը կը պահանջէ սերտ ծանօթութիւն մանկական բնութեան, զանի վարող զգացմանց ու շարժառիթներուն, և մանուկներու նկատմամբ հարազատ ու սիրազեղ համակրութիւն՝ իրենց բոլոր մանր փորձութեանց մէջ:

Վարժապետաց սովորական սխալմունքն է մանուկներու սխալ շարժառիթներ ընծայել, — կարծել թէ անոնք ազդուած են այն զգացումներէ որոնք, համանման պարագաներու տակ, կ'ազդեն չափահասներու: Անոնք կը մոռնան թէ մանուկները կը գործեն մանաւանդ մղումով քան խորհրդածութեամբ, և թէ՛ իբրեւ արդիւնք՝ անոնց վարմունքն աւելի ինքնաբեր է քան դիտումով. ոչ միայն մանուկին գիտութիւնը սահմանափակ է, այլ նաև զգացման դիմադրելու համար կամքի կորուստն ալ տկար է: Շատ մանուկներ պատժուած են անկարգութեան պատճառաւ, երբ իրական դժուարութիւնը իրենցմէ պահան-



շուածն ընելու համար կամքի անզօրութիւնն էր .  
 — անզօրութիւն մը որուն պատճառն է չզսպը-  
 պուած զգացման առժամանակեայ տիրողութիւ-  
 նը : Շատ աշակերտներ պատժուած են այն ան-  
 յաջողութեանց համար որուն պատճառն եղած է  
 նուազ համարձակ ըլլալնին . այսպիսի պարագա-  
 ներու տակ , երկիւղը փարատելու զօրաւոր փա-  
 փաքը միայն կրնայ բաւական զօրացնել իր ան-  
 ձին անվտանգ աշակերտի մը կամքը : Վարժապետը  
 պարտի իր անձը իր աշակերտներուն տեղը դը-  
 նել . բան մը զոր հին ժամանակի վարժապետ-  
 ները չկրցան ընել՝ կա՛մ համակրանքի պակասու-  
 թեան և կա՛մ տգիտութեան պատճառաւ :

### Բարոյական նկարագիր

Դպրոցը վարող զօրութեան է՛ն կենսական  
 տարրը դրական բարոյական նկարագիրն ու կեանքն է :

Մեր վերլուծման մէջ կը վերադառնանք դըպ-  
 րոցին է՛ն էական մէկ բանին , — վարժապետին ,  
 և կը հասնինք վարժապետէն պահանջելի է՛ն է-  
 ական մէկ բանին . — նկարագիրին , Դպրոցական  
 կրթանքի բոլոր մեթոտներուն ու միջոցներուն  
 մէջէն պարտի հոսիլ վարժապետին ներքին կեան-

քին կենսատու ազդեցութիւնը : Ասի զօրութեան  
 այն տարրն է որ աշակերտաց սիրտն ու խիղճը  
 կրնայ չարժեղ ներշնչող ներքին ազդեցութեամբ  
 մը որ արտաքին — աշակերտին իր անձէն դուրս  
 — զսպումի հարկ չի թողուր : Մեծ սխալմունք  
 է կարծել թէ բարոյական ազդեցութեան ու նը-  
 կարագրի կրնայ ապահարզան տրուիլ : Առուակը  
 աղբիւրէն բաժնելու յիմար ձեռնարկ մ'է այս :  
 Մին միւսին հետեւանքն է , և , ուր կը պակսի  
 հարագատ նկարագիրը , հոն կը պակսի նաև հո-  
 գեկան բարութեան անդիմադրելի հմայքն ու  
 զօրութիւնը : Վարժապետին է՛ն հզօր բարոյական  
 ազդեցութիւնը իր էութեան ալքերէն կը բղխի :

Addison , իր ընտիր այլաբանութիւններէն մէ-  
 կուն մէջ , ճշմարտութեան ու ստույթեան միջեւ  
 պայքար մը կը նկարագրէ : Երբ ճշմարտութիւնը  
 իր փայլուն հետեւորդներով կը մտնէ առասպե-  
 լական սահմանները , ուր ստույթին կը տիրէ ,  
 իր անձէն բղխող լոյսը կ'իյնայ ստույթեան վրայ՝  
 որ անզգալապէս կը նուաղի , և երբ ճշմարտու-  
 թիւնն աւելի կը մերձենայ , ստույթիւնը իր բո-  
 լոր արբանեակներով կը ցնդի , կ'անհետանայ :  
 Այս այլաբանութեան մէջ ունինք գեղեցիկ լու-  
 սաբանութիւն մը այն զարմանալի հմայքին , այն  
 գրեթէ անդիմադրելի ազդեցութեան , որ ան-  
 գիտակցապէս կը հոսի բարձրացած ու ազնիւ  
 նկարագրէ :

Մատղաշ սերունդին կրթութիւնը աւելի կա-



խում ունի անկէ որով է վարժապետը՝ քան անկէ զոր կ'ըսէ: Եթէ իր սրտին ու կեանքին մէջ Աստուծոյ, ճշմարտութեան ու Պարտաւորութեան նուիրում չունի, իր աշակերտաց մէջ այսպիսի նուիրում յառաջ բերելու համար ըրած արտաքին ջանքերը խիստ քիչ արդիւնաւոր պիտի ըլլան: Իր խօսքերը ճշմարիտ մարդու դրօշմը կրել պարտին:

Այս ճշմարտութիւնը նաև երեւան կը հանէ վարժապետին՝ բարիի կամ չարի համար՝ « անձնական օրինակին » հզօր ազդեցութեան դաղտնիքը: Կեանքի վերածուած ճշմարտութիւնը ոչ միայն մտքին հաւանութեան կ'արժանանայ, այլ և սրտին կ'ազդէ: Բարի մարդու մը օրինակին չափ ազդու քարոզ չի կայ: Ասի ճշմարիտ է մանաւանդ դասախանի մէջ: Եթէ վարժապետը կ'ուզէ իր աշակերտին կեանքէն վանել խաբէութիւնն ու ստուծիւնը, պարտի նախապէս իր կեանքէն արտաքսել զանոնք: Եթէ կ'ուզէ որ անոնք ազնիւ, քաղցր ու մաքուր ըլլան, իր կեանքն ալ պարտի ցուցնել հանապազօր այս առաքինութիւնները:

Վարժապետին ո'չ միայն օրինակը՝ այլ և ոգին տարր մ'է ազդեցութեան: Արեւոտ և զուարթ ոգին կը յահի աշակերտաց սրտերը աւելի հաստատապէս քան խօսքը, և, ասկէ զատ, այսպիսի ոգի մը զուարթութիւն կը զարթուցանէ ի փոխարէն: Ասեռնով այցելեցի ծաղկոց մը որ զուարթ

ու արեւոտ վարժուհիի մը խնամքին յանձնուած էր: Ներկայ գտնուեցայ ընթերցանութեան դասին: Աշակերտուհիներէն մին բառ մը սխալ կարդաց, վարժուհին ջանաց առաջնորդել աշակերտին՝ իր սխալը տեսնելու և ուղղելու: Վարժուհիին արտասանած իւրաքանչիւր բառին ընկերացած էր քաղցր ժպիտ մը՝ որ ո'չ միայն մանկան սիրտը անդորրութեան մէջ կը պահէր, այլ և անոր դէմքը երջանկարար վստահութեամբ մը կը լուսաւորէր: Երբ կը մեկնէինք անկէ, ինծի ընկերացող բարեկամս ըսաւ թէ՛ յօժար սրտով կուտար ոսկի մը՝ պատկերի մը համար որ ներկայացնէր այդ վարժուհին ու աշակերտը այս վերջինին յաջողութեան վայրկեանին. թէ կը բաղձար ցուցնել զայն՝ իրեն ծանօթ կարգ մը ուսուցիչներու ուրոնք ամէն սխալի համար յօնք կը պուստին եւ խեղճ աշակերտներուն սիրտերը բիրտ խօսքերով կը խոցոտեն: Քանի՛ քանի՛ վարժապետներ սովոր են խօսիլ իրենց աշակերտներուն՝ խիստ ձայնով, ձայնով մը որ սրտագոչ ու կայծակնացայտ ամպէ մը կուգայ, կարծես: Չենք կրնար մտնել բարբարիկ վարժապետի յանձնուած դպրոց մը, առանց մեր մէջ զգալու՝ անկէ փութով մեկնելու մղում մը:

Ինչ որ ըսուեցաւ վերը՝ զուարթ, արեւոտ ոգիի մը ազդեցութեան նկատմամբ՝ ճշմարիտ է նաև վեհանձն, չի կասկածող ու վստահող արամադրութեան համար: Ինչպէս որ վստահութե-



նէն կը ծնի բարեյօժարութիւն, ա՛յնպէս ալ ան-  
 վտահաճութեան կ'ընկերանայ խորշում, և ստուգիւ-  
 ոյ ոք կը սիրէ ուրիշներուն իրեն հետ կասկա-  
 ծով վարուիլը տեսնել: Մարդկային բնութիւնը  
 վտահաճութեան սիրող է: Հոս կը բաղձանք շեշ-  
 տել երջանկաւէտ ազդեցութիւնը դրական վրս-  
 տահաճութեան, — ոչ թէ բարոյական տկարութենէ  
 ծնունդ առնող վտահաճութեան որ չարիքը տես-  
 նելու համար կոյր է և դիւրաւ կը խաբուի, տը-  
 կարութիւն մը զոր ամենէն մատաղատի աշա-  
 կերտն ալ կ'արհամարհէ անտարակոյս, — այլ  
 սէրէ ծնած վտահաճութեան: « Սէրը չար չի խոր-  
 հիր », բայց չարին կոյր չէ:

Կարեւոր է նաև որ վարժապետը դաժանա-  
 բարոյութենէ, խժբժող ու ցասկոտ ոգիէ զերծ  
 ըլլայ: Կան ուսուցիչներ որ խստութիւնը պար-  
 տուց անթերի կատարման հետ կը շփոթեն: Ու-  
 րի՛շ բան է խիստ ըլլալ, և ուրի՛շ բան՝ գործ  
 մը հարեւանցի չընելը: Այդ վարժապետներ սուր  
 քննադատութեան ու հեգնութեանց կը դիմեն  
 իրենց աշակերտները ժրջան գործելու համար.  
 սակայն կը մոռնան թէ այսպիսի վարմունք մը՝  
 ո՛ր և է մէկը գործին մէջ իր բոլոր ճիգը թափե-  
 լէ կ'արգիլէ: Երկիւղը ուշադրութիւնը կը ցրուէ  
 և խորհուրդը կը խափանէ: Այն վարժապետներ  
 որոնք իրենց աշակերտներուն սխալին համար կը  
 բարկանան, անոնցմէ տասնապատիկ մեծ սխալ  
 մը կը գործեն: Այսպիսի վարժապետներու խը-

նամքին յանձնուած զգայուն աշակերտներ ինչ  
 տանջանքներ կը կրեն արդեօք, մանաւանդ  
 այն մանուկներ որոնք տան մէջ կը ծծեն մթնո-  
 լորտ մը որ համակրանք ու սէր է համակ: Երի-  
 տասարդ վարժապետը պարտի դիմադրել ամէն  
 մղման որ զինք բարկանալու կամ խստութեամբ  
 խօսելու կ'առաջնորդէ: Անբարոյականութենէ և  
 տգիտութենէ ետքը, եթէ կայ անյարմարութիւն  
 մը որ վարժապետին պաշտօնին դէմ կանգնելու  
 է իբրեւ թումբ, անալ տխուր ու ցասկոտ բնա-  
 ւորութիւն ունենալն է: Այն որ իր կիրքերը  
 զսպել չի գիտեր, մատղաջ սերունդին կրթական  
 առաջնորդ ու տիպար ըլլալու յարմար չէ:

Անկարեւոր կը թուի մեզ աւելցնել թէ վար-  
 ժապետը ճշմարտութիւն խօսող ու ճշմարտու-  
 թիւն գործող մարդ մը ըլլալու է: Տղու մը հա-  
 մար մեծ դժբաղդութիւն է գտնուիլ ազդեցու-  
 թեան տակ վարժապետի մը՝ որ հոգաբարձունե-  
 րը, ծնողքներն ու այցելուները կը խաբէ աշա-  
 կերտներուն իրական հմտութեան նկատմամբ. որ  
 կը փորձէ աշակերտները երեւնալու թէ գիտեն  
 ինչ որ չեն գիտեր իրօք, —ինչ որ յաճախ կը պա-  
 տահի հրապարակային քննութեանց ատեն — . որ  
 իր գործառնութեանց համար սուտ ու փուտ  
 պատճառներ կը յերիւրէ, որ աշակերտները չի  
 դիտել կը ձեւայնէ որպէս զի յանցանքներու մէջ  
 բռնէ զանոնք. որ կը յաւակնի գիտնալ ինչ որ չի  
 գիտեր. որ ուսանողութեան նիշ կը դնէ աշա-



կերտներուն՝ թէեւ հարցման մ'իսկ չի պատասխանեն. որ՝ վերջապէս՝ ո՛ր և է կերպով կը հեռանայ ճշմարտութենէ: Ճշմարտախօսութեան մէջ վարժապետը չի կրնար լով ուղեցոյց մը ըլլալ: Ինք պարտի իր մատնանիչ ըրած ճամբուն մէջ ընթանալ:

Պէտք մնալու չէր ըսելու նաև թէ վարժապետը պարտի մոլութենէ զերծ ըլլալ: Ա.յն, որ կ'ուզէ մանկան մէջ կազմել տոկուն, զսպող նըպատակ մը՝ անոր կեանքը յոռի ունակութիւններէ զերծ պահելու համար, պարտի իր կեանքը զերծ պահել անոնցմէ: Դպրոցին որոշ ու բարձր պարտաւորութիւնն է իր աշակերտները ամրացրնել յոռի ունակութեանց դէմ, — ունակութեանց որ առողջութիւնն ու համբաւը կ'եղծանեն, ժամանակ ու դրամ կը սպառեն, մարդուս անձին ու ընտանիքին անպատուութիւն կը բերեն, անձնագրապութիւնը կը պակսեցնեն, և այլն: Ա.յս բաներուն մէջ հրահանգութիւնը թէև գիտական ու գեղեցիկ ըլլայ իսկ, դոյզն օգտակարութիւն ունի, եթէ վարժապետին անձնական օրինակով հակակշռուի: Ա.յսպիսի հրահանգութիւն մը վարժապետին սրտէն բոլսելու և անոր կեանքովն ալ շեշտուելու է:

Եթէ դպրոցներու կառավարման համար արտօնութիւն ունենայի սկզբունք մը հաստատուելու, ան ալ մէկ պարբերութեամբ, — սկզբունք մը որ դրուէր ամէն դպրոցի դրան վրայ, — քիչ

դժուարութիւն պիտի կրէի որոշելու թէ ինչ ըլլալու էր ատի: Ա.յգ սկզբունք գրեթէ սաբաւերուն մէջ պիտի ամփոփուէր.

« Ոչ մի այր կամ կին մտնելու է հոս, իբրև ուսուցիչ, որուն նկարագիրն ու կեանքը մատղաշ սերունդին օրինակման արժանի տիպար չեն »:



### Դիւրին կառավարման պայմաններ

Սոսկ պայմաններն յաջողութիւն չեն որոշեր. բայց՝ եթէ նպատաւոր ըլլան՝ յաջողութիւնը կը դիւրացնեն, և ուստի արժանի են խնամատ նըկատառութեան: Կենսական պայմանը, ինչպէս արդէն ցոյց տուինք նախորդ յօդուածներով, պահանջուած հանգամանքներուն տիրացող ուսուցիչն է: Ա.սի ենթակայական ու էական է, և լիուլի նիւթ եղաւ մեր խորհրդածութեան: Վարժապետին վերաբերող ուրիշ պայմաններ ալ կան, բայց աւելի արտաքին են և նուազ անձնական:

1. — Վարժապետին իշխանութիւնը. — Ա.յս պայմաններուն առաջինը վարժապետին հարկ եղած իշխանութիւնը ունենալն է. — իշխանութիւն մը որ որոշապէս ճանչցուած ըլլայ աշակերտներէ, ծընողքներէ և բոլոր անոնցմէ որոնք ուղղակի շահ ունին դպրոցին մէջ: Ա.սի էական պայման է



ո՛չ միայն դպրոցին դիւրին կառավարման, այլ նաև ուսուցման մէջ բարձրագոյն յաջողութեան համար: Վարժապետը ո՛րքան աւելի պաշտօնապէս ներկայանայ դպրոցին մէջ, ինչպէս նաեւ անձնականապէս, նո՛յնքան ալ բարձր պիտի ըլլայ իր վրայ աշակերտներուն վստահութիւնը, նոյնքան դիւրին՝ դպրոցին կառավարումը, նոյնքան արդիւնաւոր՝ իր յատկագծերն և նո՛յնքան բարեյաջող՝ իր ջանքերը:

Վարժապետը դպրոցին մէջ կը կենայ ո՛չ միայն ծնողքներուն տեղը, այլ եւ բուն իր տեղը, և՛ իր պաշտօնին պատճառով՝ ունի իրաւունքներ և իրաւասութիւններ, ինչպէս նաև պատասխանատուութիւններ ու պարտաւորութիւններ: Պէտք է այս անբաժան իրաւունքներն ամենէն ալ ճանչցուին ու յարգուին: Դպրոցի մէջ ծանր դժուարութեանց սկիզբն է երբ անոր պաշտօնեայք խնդիրի տակ կը ձգեն վարժապետին իշխանութիւնը, ինչ որ յաճախ կը պատահի տգիտութեան պատճառով: Կան ոչ սակաւ անձեր՝ որոնք կը կարծեն թէ վարժապետին դպրոցի մը մէջ ունեցած բոլոր իշխանութիւնը Հոգաբարձութենէն տրուած է անոր, և հետեւաբար Հոգաբարձութիւնը իրաւունք ունի այս իրաւասութիւնը սահմանափակել կամ զլանալ ըստ հաճոյս: Այս եթադրութիւն կ'անտեսէ սա պատմական իրողութիւնը թէ՛ վարժապետը Հոգաբարձութենէն շատ առաջ գոյութիւն ունէր եւ թէ՛ իր պաշտօնին զօրութեամբ՝ անբաժան իրա-

ւունքներով ու իշխանութեամբ օժտուած էր: Դպրոցական օրէնքը ո՛չ ուրեք կը զլանայ կամ կը ջնջէ այս անբաժան ուսուցչական իշխանութիւնը, ո՛չ ալ Հոգաբարձութեան կուտայ զայն: Իբրեւ էական հանգամանք իր բարձր պաշտօնին՝ վարժապետին հետ կը մնան անոնք:

Ճշմարիտ է որ դպրոցական օրէնքը կ'արտօնէ Հոգաբարձութիւնը՝ ուսուցիչներ գործածել, ուսման և ուսուցման ընթացքներ գծել, և դպրոցին վրայ հսկողի իշխանութիւն կերարկել: Բայց հսկողութիւնը վարժապետութիւն չէ, և Հոգաբարձութեան մէջ ամփոփուած հսկողի պաշտօնը վարժապետի պաշտօններ չի բովանդակեր:

Հոգաբարձութիւն մը վիր խնամքին յանձնուած դպրոցի մը կառավարման համար օգնականներ սահմանելու իշխանութիւն ունի, բայց այս իշխանութիւնն այնպէս մեկնելու չէ որ հասկցուի թէ Հոգաբարձութիւնը իրաւունք ունի վարժապետին իրմէ անբաժան իշխանութիւնը կարծելու կամ ջնջելու: Ուստի խնամով նկատի առնուելու են այն կանոնները որոնք ուսուցման ու կրթանքի մանրամասնութեանց կը պատկանին: Օրինակի համար, Հոգաբարձութիւն մը չէ՛ կարող ըստ օրինի որոշել թէ վարժապետը առանց թոյլտուութեան խօսող աշակերտը գաւազանով պատժելու է: — ասի վարժապետի պաշտօն ստանձնել է: Սակայն Հոգաբարձութիւն մը, եթէ հարկը պահանջէ, կրնայ պատշաճապէս որոշել թէ՛ ո՛չ մի



աշակերտ գաւազանով պատժուելու է՝ դասը չի գիտնալուն համար . զի այսպիսի պատիժ մը յայտնի զեղծում է վարժապետի իշխանութեան :

Իբրեւ կանոն , կ'ըսենք որ՝ եթէ հոգաբարձութեանէն կրթանքի և ուսուցման մանրամասնութեանց պատկանող կանոններ սահմանուին , ասոնք պարտին յայտնի զեղծումներն արգելող կանոններ ըլլալ : Վարժապետին անկ է աշակերտին պատժուիլը պահանջող պարագան որոշել , ուսուցման մանրամասն յատակազիծ ծրագրել , դասեր ու հրահանգներ նշանակել և բաղձացեալ արդիւնքին հասնելու համար առնուելիք քայլերը որոշել :

Վարժապետին պաշտօնին յարակից իրաւունքներն ու պարտաւորութիւններն ստանձնելու միտում մը կայ հոգաբարձութեան մէջ : Այս միտումը կը տեսնուի ո՛չ միայն կանոնագրութեանց մէջ , որոնք վերը յիշուած սկզբունքները կը բռնաբարեն , այլ նաև հսկողութեան գործին մէջ : Զարմանալի է տեսնել հոգաբարձու մը կամ տնօրէն մը որ աւանդելի առարկաներու ուսուցման մասին գործածելի մեթոտները մանրամասնօրէն կը հրամայէ վարժապետին : Վարժապետներուն կ'ըսուի թէ աշակերտք բազմապատկութիւն սկըսելու չեն մինչեւ որ բազմապատկութեան ադիւսակը գոց ըրած ըլլան , թէ հեգելու դասը բերսնացի ըլլալու է , թէ թուաբանական կանոնները գոց ընելու են՝ խնդիրներ լուծելէ ա-

ռաջ , թէ աշխարհագրութեան դասը պէտք է ի բերան ուսանին , և այլն :

Ուսուցման մանրամասնութեանց վերաբերեալ այսպիսի հրամաններէ ծագելիք չարիքը մակարեւրել դժուար չէ . չարիքն աւելի մեծ կ'ըլլայ , եթէ այդ հրամաններ կրթանքի մանրամասնութեանց վերաբերին : Հոգաբարձութիւն մը կրնայ ծնունդ տալ այս չարիքին՝ առանց խորհելու թէ դպրոցական օրէնքն այս բաներուն մէջ իրեն եւ ո՛չ իսկ նշանախեց մը կուտայ իշխանութեան . թէ՛ դպրոցի մէջ վարժապետի դեր կատարելու մասին ուրիշ ո՛ր և է քաղաքացիէ աւելի օրինական իրաւունք չունի : Տնօրէն մը կամ հոգաբարձութիւն մը պատշաճապէս կրնայ վարժապետին ուշադրութիւնը դպրոցին մէջ գտնուած թերութեանց վրայ հրաւիրել , կամ վարժարանին զարգացման վերաբերեալ թելադրութիւններ ընել , — և ամէն ճշմարիտ ուսուցիչ իրեն սատարող այսօրինակ ջանքերը սիրով կը գիմաւորէ , — բայց ինչ որ ի նկատի կ'առնենք հոս « պաշտօնական խրատը » չէ՛ այլ իշխանական հրամանը , — առաջինէն շատ տարբեր բան մը :

Կը հաւատանք թէ կան շատ վարժապետներ որոնք , հոգաբարձութեան միջամտութեան պատճառաւ կամ « առ ահի անոր » , չեն ուսուցաններ իրենց լաւագոյն հմտութեամբ ու լաւագոյն դատողութեամբ , և այս պատճառաւ անկարգութեան մէջ են հարիւրաւոր դպրոցներ ուր զո՛հ



կը տրուի յառաջդիմութիւնը: Ո՛րպիսի սխրալի փոփոխութիւն պիտի տեսնուէր այդ դպրոցներուն մէջ՝ եթէ ուսուցիչք խրախուսուէին ընելու ինչ որ կրնան, և առ այս՝ փնտռէին ամենէն աւելի յաջողած յատակագծերն ու մեթոտները: Այն ատեն, դպրոցներու աւանդամուլ յետադէմ վիճակին պիտի յաջորդէր կարգապահութիւն, կեանք ու յառաջդիմութիւն:

Կրնան գտնուիլ տնօրէններ, որոնք թէ՛ ուսուցման ու կրթանքի մանրամասնութիւններ սահմանեն և թէ՛ դասարանի մէջ անձնական հսկողութեամբ պարտաւորիչ ընեն իրենց տուած հրահանգներուն գործադրումը: Այսպիսի ընթացք մը վարժապետը գործաւորի կը վերածէ և վարժապետին գործը կը խանգարէ: Տնօրէն մը մանրամասնութիւններ որոշելու չէ, այլ « արդիւնք » փնտռելու է: Ասի պարտի այնպէս հրահանգել, ներշնչել վարժապետները և առաջնորդել անոնց որ անոնք իրենց ուսուցչական ու կրթական գործերուն մէջ դնեն իրենց լաւագոյն խորհուրդն ու ջանքը: Ասի արուեստին մէջ յառաջդիմութիւն, ճարտարութեան մէջ զարգացում և յարաճուն յաջողութիւն կը նշանակէ:

Իպրոցի պաշտօնեաներուն, — Տնօրէն, Հոգաբարձութիւն — երբեմնի սովորական սխալմունքներէն մին էր վարժապետները քննադատել ի ներկայութեան իրենց կարգերուն, և այնպէս տկարացնել անոնց ազդեցութիւնն, և անոնց ու-

սուցչական կարողութեան վրայ աշակերտներուն ունեցած վստահութիւնը նուազեցնել: Պաշտօններու իրաւասութեանց սահմաններուն և դպրոցական յաջողութեան համար կիրարկելի միջոցներուն յստակ ըմբռնումը՝ կը յուսանք թէ՛ բոլորովին վերջ կուտայ այդպիսի սխալմունքներու: Իմաստութիւն չէ վարժապետը աշակերտներուն առջեւ խոնարհեցնել: Իմաստուն պաշտօնեաներ վարժապետին ու աշակերտին մէջ իշխանաբար մտնելէ կը զգուշանան, մանաւանդ կը ջանան աշակերտաց առջեւ բարձրացնել վարժապետութեան պաշտօնն ու յարգել ուսուցիչը:

Ուսուցման և կրթանքի խնդիրներուն մէջ վարժապետին իշխանութիւնը աւելի յաճախ տարակոյսի տակ կը ձգուի ծնողաց՝ քան դպրոցի պաշտօնեաներու կողմէ: Ուսուցիչք բնականօրէն կը վարանին ի գործ. գնել իշխանութիւն մը որ վէճի կամ տարակոյսի ներքեւ է. ասոր արդիւնքը կ'ըլլայ ազդեցութեան պակասութիւն, և, իրեւ հետեւութիւն, դպրոցին համար ծանր կորուստ:

2. — Վսահուքիւն և գործակցութիւն. — Դրպրոցի մը դիւրին կառավարման մէկ ուրիշ պայմանն ալ դպրոցի պատշտօնեաներուն և ճնողներու վսահուքիւնն ու գործակցութիւնն է:

Ասի թերեւս աւելի կենսական պայման է քան այն, որու վրայ խօսեցանք նախորդ յօդուածով: Վարժապետի մը վրայ իր աշակերտներուն վստա-



հուծիւնը ասոնց զուարթ հնազանդութեան հիմն է . բայց վստահութիւնը չի կրնար իր գոյութիւնը պահել դպրոցին մէջ, եթէ տան մէջ կը պակսի :

Ծնողներ կան որոնք յաճախակի և անխորհրդաբար, իրենց զաւակներուն ներկայութեանը, տարակոյսի տակ կը ձգեն վարժապետին իմաստութիւնը եթէ ոչ ձեռնհասութիւնը . իբրև արդիւնք այս առտնին քննադատութեան, սղաքը դպրոց կը մտնեն վարժապետին վրայ առաւել կամ նուազ խախտած հաւատքով . ինչ որ կը նըլազեցնէ դպրոցին վրայ իրենց ունեցած սէրը և կը կասեցնէ ասոնց զարգացումը, և յաճախ անկարգ վարմունքի կ'առաջնորդէ զանոնք :

Պէտք է որ ծնողք երթադրեն թէ ուսուցիչը իր պարտաւորութիւնները կատարելու կարող եւ յարգանքի արժանի է : Հակառակ ենթագրութեամբ գործելը՝ կանխաւ վարժապետին վարկը կոտրել և զանի ծանր վնասի ենթարկել է : Վըստահութիւնը՝ կը պատահի որ՝ արգելուի ճիշդ այն ատեն, երբ ամեն ժամանակէ աւելի պէտք կայ անոր . — դպրոցին բացման ատեն : Նոր ուսուցիչը պէտք եւ իրաւունք ունի վայելել բարեացակամութիւնը՝ անոնց, որոնց ձեռքին տակ և որոնց համար կը գործէ . ուստի ամեն ծնողք յիշելու են թէ վստահութիւն կը պարտին վարժապետին՝ ցորչափ ասի արժանի կը հանդիսանայ անոր : Ամէն աշակերտ պարտի դպրոց զրկուիլ սա վստահութեամբ թէ արժանաւոր ուսուցիչ

մը ունի : Ասի կ'ապահովէ լաւ սկզբնաւորութիւն մը, և լաւ սկզբնաւորութիւնը լաւ վերջաւորութեան խոստումն է :

Սակայն, հոս խօսք մը կ'ուզենք ուղղել Հոգաբարձութիւններուն : Ո՛րչափ որ ծնողքները պարտին իրենց զաւակներուն արժանաւոր ներկայացնել վարժապետը, նոյնչափ ալ Հոգաբարձութիւն մը պարտաւոր է արժանաւոր անձեր կոչել պաշտօնի : Դպրոցի մը համար մեծ չափիք է երբ Հոգաբարձութիւն մը վարժապետի ընտրութեան մէջ անձնական, ընտանեկան, բարեկամական և ուրիշ անտեղի պատճառներով կը շարժի : Դպրոցի մը դուռը արժանիքի ու յարմարութեան առջեւ միայն պէտք է բացուի :

Մեր մէջ, յաճախ տեսնուած է որ դպրոցի մը նորընտիր Հոգաբարձութիւնն իրեն առաջին պարտաւորութիւն համարի վարժապետներու փոփոխութիւնը, թէեւ ասոնք արժանաւոր անձեր ըլլան : Ի՞նչ է ասոր պատճառը : Անձնական, մըտերմական և այլ նկատումներ արդեօք, թէ երկիւղ որ չըլլայ թէ նախորդ Հոգաբարձութեան պաշտօնի կոչած անձերով՝ գործը շարունակուելով՝ յաջողութեան պատիւն ալ անոր վերաբերի : Մենք կը կարծենք թէ ուրիշ պատճառ մ'ալ կայ : Իր պաշտօնին պարտաւորութեանց անգիտակից նորընտիր Հոգաբարձութիւն մը՝ տեսնելով որ իր վարելիք վարժարանին զարգացման սատարող բան մը չիկրնար ընել, կ'ընէ ինչ որ կըր-



նայ .— վարժապետը փոխել : Հոս , տեղն է խնդրելու թաղական խորհուրդներէ որ Հոգաբարձութեան պաշտօնին հրաւիրեն արժանաւոր անձեր , եթէ կ'ուզեն արժանաւոր ուսուցիչներ ունենալ վարժարանին մէջ :

\* \* \*

Քանի մը խօսք ալ ուսուցիչներուն : Որչափ ճշմարիտ է թէ վարժապետը վստահութիւն վայելելու է , նոյնչափ և ա'լ աւելի ճշմարիտ է թէ վարժապետը վստահութեան արժանի անձ ըլլալու է : Արժանիքը կը շահի յաճախ՝ երբ պարտաւորութեան զգացումը կը պակսի : Վարժապետը չի կրնար վստահութիւն պահանջել . բայց կարող է անոր միշտ արժանի ըլլալ . ուստի և հոգ տանելու է ըլլալ և ընել ինչ որ ծնողքներուն ու աշակերտներուն համարումը շահելու կը ծառայէ : Ասով՝ ըսել չենք ուզեր թէ վարժապետը ժողովրդական հաւանութեան հետամուտ ըլլալու է : Այն վարժապետը որ իր ջանքերուն կէտ նպատակի կ'ընէ ժողովրդականութիւն շահիլ՝ կը զոհէ , առաւել կամ նուազ չափով , թէ՛ անձնական արժանիք և թէ դպրոցին է՛ն լաւագոյն շահերը : Ամենէն ճշմարիտ և ամենէն գոհացուցիչ ժողովրդականութիւնը պարտքի կատարման արդիւնքներէն մին է : Ժողովրդական հաւանութիւնը իսկական տրժանիքի կամ իրական յաջողութեան ապացոյց չի կրնար համարուիլ միշտ : Ուսուցիչ մը

չողջը որ թութեամբ կամ գովելի միջոցներով կըրնայ ժամանակ մը իր տկարութիւնը մասամբ ծածկել . բայց վերջ ի վերջոյ իր բուն արժանիքը երևան կ'ելլէ :

Վարժապետի մը վրայ ճշմարիտ վստահութիւնը կախում ունի նախապէս այն յարգանքէն զոր ինք ուրիշներուն կը ներշնչէ , « իբրեւ մարդ » , — իր նկարագրով ու իր կեանքով : Վարժապետին պաշտօնը բարձր նկարագիր ենթադրող պաշտօն մ'է : Ուսուցչի մը համար կարելի չէ երկարատեան վայելել հանրային վստահութիւն . երբ հասարակութիւնն այլ ևս չի կրնար յարգել զնա իբրեւ մարդ : Ըճմարիտ է թէ անբարոյական անձ մը կրնայ կարող ուսուցիչ մը և ճշգրտագանջ դաստիարակ մ'ըլլալ . բայց չի կրնար աշակերտներուն սիրտերը շարժել՝ բարձրացնող զօրութեամբ . ո՛չ ալ կրնայ մարդկային կեանքի ամենէն բարձր ու ամենէն լաւ բաներուն վրայ սէր ներշնչել անոնց : Այսպէս , կը տեսնուի թէ ամենէն մնայուն վստահութեան էական պայմանը նաեւ էական պայմանն է դպրոցի կառավարման մէջ բարձրագոյն յաջողութեան , որ է աշակերտին ինք իր անձին օրէնք ըլլալու առաջնորդել :

Վարժապետը յիշելու է նաև թէ , հասարակութեան մէջ , ինք « ամենէն բարձր չափով » կը դատուի իրաւամբ , և թէ՛ այդ չափին համապատասխանող նկարագիրով ու կեանքով կարող է ընդհանուր հաւանութեան արժանի հանդի-



սանալ: Բարոյականի մէջ բարձրագոյնը կը պարունակէ ստորնագոյնը. ուստի և, այն վարժապետը որ իր կեանքով ամենէն իմաստունն ու ամէն բարի մարդերու հաւանութեան կ'արժանանայ, պիտի վայելէ հանրութեան յարգանքը: Իեռահաս ուսուցիչներու յոյժ սովորական մէկ սըխալմունքն է կարծել թէ, առանց ուրիշներուն կարծիքները յարգելու, պատշաճութեան ու վայելչութեան վրայ իրենց ունեցած տեսութիւններուն համեմատ ապրելու իրաւունք ունին: Ասոնք իրենց այս գիւրքը պաշտպանելու համար երբեմն անձնական իրաւունքներու կոչում կ'ընեն:

Բայց անձնական իրաւունքներու խնդիրը չէ՛ զոր նկատի կ'առնենք հոս, այլ դպրոցի վարումի մէջ պէտք եղած վստահութեան և գործակցութեան պայմանները, — մատաղ սերունդին կառավարման մէջ բարձրագոյն յաջողութեան պայմանները: Պարոն Ծ, իբրև առանձին քաղաքացի, և Պարոն Ծ, իբրև հանրային դպրոցի ուսուցիչ, հանրային կարծիքի հանդէպ միևնոյն յարաբերութեան մէջ չեն գտնուիր: Ուսուցիչն ունի քաղաքացիի բոլոր պարտաւորութիւններն, և աւելին, — զանոնք որ մասնաւորապէս մատաղ սերունդը կրթողին բարձր պաշտօնին կը վերաբերին: Վարժապետը պէտք ունի ամենէն լրջախոհ ու ամենէն բարի մարդերու յարգանքին, և՛ զայս ապահովելու համար՝ հարկաւոր պայմաններուն համակերպիլ պարտի: Կան շատ վարժա-

պետներ որոնք իրենց պաշտօնին վայել յարգանք չեն ընդունիր. զի իրենց ունակութիւններով եւ սովորոյթներով անհաճոյ կ'ըլլան լուրջ ու բարի անձերու՝ որոնց համարումին մեծապէս կը կարօտին: « Յաւիտեան միս չեմ ուտեր՝ եթէ եղբայրս կը գայթակղի» Պօղոսեան սկզբունքը վարժապետի մը համար ապահով սկզբունք է:

Հարկաւոր չի թուիր մեզ աւելցնել թէ վարժապետը պէտք ունի աշակերտաց ծնողքներուն ու դպրոցի պաշտօնեաներուն սրտագին գործակցութեան: Ասի դպրոցական փորձառութեամբ յաճախ վկայուած ու ապացոյցի անկարօտ ճշմարտութիւններէն մին է: Բայց և այնպէս, վարժապետին համար հարկաւոր է գիտնալ թէ այսպիսի գործակցութիւն մը մեծ մասամբ կախում ունի վստահութենէն զոր ինք կը ներշնչէ և կը շահի:

Հանելի դպրոցաւարան եւ յանկուցիչ Երզավայր

Դպրոցի մը դիւրին կառավարման ֆիզիքական կարեւոր պայման է հանելի դպրոցաւարանն ու յանկուցիչ Երզավայրը:

Ֆիզիքական շրջավայրի և մարդկային վարքի մի-



չեւ խիստ սերտ կապակցութիւն մը կայ: Ուրիշ բաներ հաւատար ըլլալով՝ մէկուն շրջափայրը ո՛րչափ յանկուցիչ ըլլայ, իր տենչանքներն ալ նո՛յնչափ բարձր կ'ըլլան, և ասոնց իրագործումն ալ նոյն աստիճան գիւրին: Ասով ըսել չենք ուզեր թէ ֆիզիքական շրջափայրն է որ վարքը կամ նըկարագիրը կ'որոշէ. զի կրթական պատմութիւնը՝ առանց նպաստաւոր շրջափայրի ի գլուխ հանուած բարձր ձեռնարկներու, և է՛ն նպաստաւոր շրջափայրով հանդերձ տխուր ձախողանքներու օրինակներով լեցուն է: Բայց մինչ մարդկային կեանքը իր պատճառական սկզբունքը անհատին ներսիգին ունի, իր գործունէութիւնը մեծապէս կ'ազդուի արտաքին պայմաններէ: Անտարակոյս ճշմարիտ է ըսել թէ մէկուն շրջափայրը որչափ նպաստաւոր ըլլայ՝ ուղիղ կենցաղավարութեան մէջ իր յաջողութիւնն ալ նոյնչափ գիւրին կ'ըլլայ, և ասի ճշմարիտ է մանաւանդ մատաղ հասակի մէջ: Ամէն խոհուն ծնողը կամ ուսուցիչ այդ հասակին մէջ ուղիղ ազդեցութեան կարեւորութիւնը կը ճանչնայ. բայց սակաւաթիւ են անոնք որ յանկուցիչ ու օժանդակող ֆիզիքական պայմաններու կարեւորութիւն կ'ընծայեն:

Տգեղութիւնը գեղեցկութիւն արտադրելու չի սատարեր: Հինցած, մթին, աղտոտած ու աւրչակուած դպրոցասրահ մը մշտակայ փորձութիւն է ո՛չ միայն անկարգութեան՝ այլ և գծուծ նպատակներու: Ընդհակառակը՝ նորուկ, լուսաւոր,

վայելչապէս կահաւորուած ու պատկերներով զարդարուած դպրոցասրահ մը գեղեցիկ վարրի հրաւէր մ'է: Այդպիսի սրահի ու դասարանի մէջ անկարգութիւնն անճահ բան մը պիտի թուի աշակերտներուն:

Վարժարաններու տեսուչ մը այցելութիւն տըւաւ գեղեցիկ գիւղի մը դպրոցին, Գիւղայիք կը բնակէին հաճելի տուններու մէջ՝ շրջապատեալ լաւ մշակուած ու ծաղկալից պարտէզներէ: Տեսուչը ժողովուրդին ճաշակին ու նիւթական վիճակին համաձայն դպրոց մը տեսնել կ'ակնկալէր հոն. սակայն, ի զարմացում իրեն, դպրոցը փայտեայ, հինցած, աւրչակուած շէնք մ'էր՝ բաց գետնի մը վրայ ուր հովանիի կամ զարդի համար ծառ կամ թուփ չէր տեսնուեր: Վարժարանին գաւիթը հասնելով՝ տեսաւ որ դռները զմելի կտրուածներով ու խայտառակ խօօքերով աւրուած ապամանուած էին: Ներս մտնելով՝ դպրոցին սըրահն ու դասարաններն ալ հաւատարապէս անշնորհք գտաւ: Տախտակամածները մելանով բծաւորուած աղտոտած էին, վարագոյրները՝ պատառուն, աշխարհացոյցները պատուտած ու աղտոտ, և գրասեղաններն ալ առարկելի բաւերով ու պատկերներով ապականուած էին: Տեսուչը գրասեղաններուն վրայ հրաւիրեց ուշադրութիւնը Հոգաբարձութեան անդամներուն որ իրեն ընկերացած էին. եւ ազդուապէս բողոքեց ընդդէմ անոնց թոյլ տալուն որ անմեղ մանուկներն այդ-



պիսի նստարաններ գրաւեն: Հոգաբարձութիւնը պատասխանեց՝ ըսելով թէ այդ գիւղին մէջ գեղեցիկ կահեր դպրոց մտցնելն անօգուտ բան է. զի գիւղին տղաքները չարագոյն տղաքներ էին: Տեսուչը ջանաց հասկցնել թէ այդ անմաքուր դպրոցասրահը կրնար մասամբ պատասխանատու եղած ըլլալ տղաքներուն վատթարացման, և եռանդագին թախանձեց որ այդ տեղը մաքրեն:

Քանի մը շաբաթ ետքը այս նոյն տեսուչը բարձրագոյն վարժարանի մը շրջանաւարտ կարգին ուղերձելու համար ուրիշ գիւղ մը այցելեց: Վարժարանը աղիւսակերտ պարզ շէնք մ'էր, եւ գիւղին կեդրոնին մօտ ընդարձակ տեղ մը կը գրաւէր: Գետինը հովանաւոր ծառերու կրկին շարքերէ շրջապատուած էր. ունէր մանուածոց ճեմավայրերով սիրուն պարտէզ մը որ թուփերով ու ծաղիկներով զարդարուած էր ճաշակի համաձայն, — անհատական բնակարանի մը պարտէզին պէս խնամով մշակուած ու պահուած: Շէնքին մէջ մտնելով՝ ներքինն ալ արտաքինին պէս գեղեցիկ գտաւ: Տախտակամածները մաքուր էին, վառարանները՝ փայլուն, վարագոյրներն ու աշխարհացոյցները. լաւ վիճակի մէջ. պատկերներ կը տեսնուէին պատերուն վրայ, ու պատուհաններուն մէջ՝ ծաղիկներ՝ նստարաններն ա՛յնչափ լաւ էին որչափ իրենց նոր շինուած տանն, տասնհինգ տարի առաջ. ոչ ուրեք կ'երեւէր մատիտի կամ զմեղիի հետք: Ունէր ընդար-

ձակ ու լաւ գործածուած մատենադարան մը, հանքերու և բնական պատմութեան նմոյշներու գեղեցիկ հաւաքածոյ մը, — բոլորն ալ արդիւնք վարժապետաց ու աշակերտաց եռանդուն ջանքերուն:

Հասկցուեցաւ նաև թէ այդ գիւղին ժողովուրդը ջերմապէս կը սիրէր իր դպրոցները ու անոնցմով կը պարծէր. թէ ասոնց մէջ պատիժի խիստ քիչ դէպքեր պատահած էին տարիներով, — ինչ որ քիչ մը անսովոր կը թուի մեզի: Մարգարէական ձիրքի պէտք չկայ գուշակելու թէ այս դպրոցին մէջ դաստիարակուող տղաքներն, իբրև արդիւնք այս գեղեցիկ շրջավայրին, իրենց տուներուն պատին վրայ ունէին աւելի պատկեր, և պատուհաններուն մէջ աւելի ծաղկաման ու կեանքի մէջ աւելի բարձր առաքինութիւն՝ քան այն տղաքներն որ նուազ լաւ շրջավայրի մէջ դաստիարակութիւն կ'ընդունին:

Այս լուսաբանութիւնները ձեւական հրահանգներէ աւելի ազդուապէս կը ցուցնեն թէ դպրոցական կրթանքի պայմանները գտնելու համար ի՛նչ բան պէտք է: Ասոնք կը հաւաստեն թէ դպրոցին շրջավայրը հաճելի և յանկուցիչ ընծայելու համար գործածուած ժամանակն ու տարուած խնամքը՝ ուսանողութեան մէջ աճած շահագրգռումով ու աշխատասիրութեամբ եւ զարգացած կարգապահութեամբ վարժապետին կը դառնայ:



Չի կայ տեղ մը ուր գեղեցիկ պատկեր մը բարբի համար աւելի ազդեցցութիւն ունենայ, քան տարրական դպրոցի մը պատին վրայ, եւ եռանգուն վարժապետի մը համար այդ նպատակով պատկերներ ձեռք բերելը դժուար բան մը չէ հիմա:

Գիւղային դպրոցի մը մէջ վարժապետին սեղանին ետեւի պատը յարմար պատկերներով կ'զարդարուէր դպրոցական ամբողջ տարեշրջանին մէջ: Իւրաքանչիւր ամիսի սկիզբը՝ նախընթաց ամիսի մէջ կատուած պատկերին տեղը նոր պատկեր մը կը դրուէր, և իւրաքանչիւր յաջորդող պատկեր նոր շահագրգռում կը զարթուցանէր:

Պատշաճ կը թուի մեզ աւելցնել հոս թէ դրպրոցի մը համար պատկերներու ընտրութեան մասին հոգածութիւն հարկաւոր է: Դիւրին է դրպրոցասրահ մը այլափոխել տեղը պատկերներով որ հրապոյր չեն յաւելուր, այլ յաւէտ գեղասիրական զգացումը կը բթացնեն ու ճաշակը կ'եղծանեն, — պատկերներ՝ որ ո՛չ գեղեցկութիւն ունին, ո՛չ ալ պատմութիւն: Դպրոցի սրահը անբարոյական մարդոց նկարներուն համար տեղ չ'ունի: Դարձեալ բարութիւնն աւելի կարևոր է հոս քան համբաւն ու գիրքը: Մանուկին մտքին մէջ ազդուապէս տպաւորուելու է սախորհուրդը թէ ճշմարիտ մեծութիւնը մի միայն բարութիւնն է, թէ ազնիւ ու ազնուական ըլլալու մէկ միջոց կայ միայն, այն է՝ բարի ըլլալ:

Գալով ծառերու եւ ծաղիկներու խնդիրին, մանուկները կը սիրեն զանոնք. և դպրոցը պարտի դոհացնել անոնց սէրը: Եթէ դպրոցը պարտէզ կամ մէկ երկու կարգ ծառերու համար իսկ գետին չունի, գէթ պատուհաններու մէջ կրնան ծաղկարաններ շինուիլ ու թաղարներ դրուիլ: Վարժապետին սեղանին վրայ մինչեւ անգամ թիթեղէ գաւաթի մը մէջ դրուած վայրի ծաղիկներու փունջ մ'իսկ հրաւէր է գեղեցիկ վարքի: Չի մոռնանք թէ դպրոցի մը ոգին կը համապատասխանէ իր շրջավայրին գեղեցկութեան:

Գալով վարժարանի շէնքին, յիշելու ենք թէ ասի մեր զաւակներուն տունն է. և ուստի ճարտարապետական ճաշակով շինուած գեղեցիկ շէնք մը ըլլալու է, ո՛չ թէ սնտուկի կամ ամբարի պէս բան մը: Վարժարան մը պարտի ժողովուրդին գէթ միջին դասին ճաշակն ու կացութիւնը ներկայել:

Բայց սակայն՝ ո՛չ պատկերներն, ո՛չ ծաղիկներն և ո՛չ ալ շէնքին ճարտարապետական երեւոյթը կրնան մաքրութեան տեղը բռնել: Դպրոցը զարդարող ո՛չ մի գեղեցկութիւն կայ որ ազտապատերու, վարագոյրներու և աշխարհացոյցներու՝ մեղանի բիծերով, թղթի կտորուանքներով ու մատիտի տաշուքներով ապականուած տախտակամածի մը, ժանգոտած ու անմաքուր շերմոցի մը, պատուտած, մեղանով ներկուած ու աւրուած դասագրքերու և տետրակներու, և աւ-



ըշտկուած գրասեղաններու յոռի ազդեցութիւնը հաւասարակչուել կարենայ: Առածը կ'ըսէ թէ աստուածպաշտութենէն ետքը մաքրասիրութիւնը կուգայ. մենք ալ կը յաւելունք թէ մաքրասիրութիւնը հզօր օժանդակ է բարպաշտութեան:

Մաքուր ձեռքերու եւ երեսներու ու մաքուր սրտի միջեւ խիստ սերտ կապակցութիւն մը կայ. համանման կապակցութիւն մը կայ անձնական ու շրջավայրի մաքրութեան և կեանքի մաքրութեան միջեւ: Կան շատ դպրոցներ՝ որոնց արտաքնոցներն անպիտան ու ամօթալի բաներ են — չարիք մը որ արագ բարձում կը պահանջէ:

Գործի մէջ մաքրութեան ու կոկիկութեան ազդեցութիւնն ալ արժանի է ուշադրութեան: Դասագիրքերը չարաչար գործածելու և գրաւոր պարտականութիւնները կատարելու մտքով թուղթ մրոտելու սովորութիւնը սերտիւ միացած կը գըտնուի անհոգ ու անզգոյշ վարքի. և, ասոր հակառակ, գործի մէջ ունակաբար ցոյց տրուած հոգածութիւնը վարքի մէջ ալ հոգածութիւն կ'ենթադրէ: Գործի մէջ մաքրութիւնն ու կարգ կանոնը՝ վարքի մէջ առաքինութեան հետ սերտիւ միացած են:



### Պատեան ջեռուցում

Դիւրին վարումի պայմաններէն մին ալ դպրոցի սրահին ու դասարաններուն պատեան ջեռուցումն է:

Դրոցասրահի մը ջերմութեան աստիճանին և կարգապահութեան ու ջանքի միջեւ յոյժ սերտ կապակցութիւն մը կայ: Դպրոցական փորձառութիւնը կը ցուցնէ թէ աշակերտք չեն կարող հանդարտօրէն ու յաջողապէս ընել իրենց գործը՝ երբ ցուրտէն նեղուին կամ չափազանց տաքութենէ ճնշուին: Շատ տաք կամ շատ ցուրտ օդը անհանդարտութիւն կը պատճառէ, ուշադրութիւնը կը ցրուէ, և ջանասիրութիւնը կը նուազեցնէ: Դպրոցականին անհանդարտութիւնը գուցէ աւելի յայտնի ըլլայ երբ ցուրտ է քան երբ տաք: Բայց սաստիկ ջերմութիւնը աւելի արգելք կ'ըլլայ ջանքի քան չափաւոր ցուրտը: Փառէնհայթով 80 աստիճան ջերմութիւն ունեցող սենեակի մը մէջ գրելու կամ կարդալու փորձը այս խօսքին ճշմարտութիւնը կը ստուգէ: Այդ աստիճան ջերմութեան մէջ դանդաղութիւն, տաղտկութիւն և ջղային գրգռում պատճառելու համար՝ աշխատութեան քանի մը վայրկեանը կը բաւէ: Ամառնային սոթագին օրերու մէջ կրթարանները փակելու գրեթէ ընդհանուր սովորոյթը վկայ է սա ճշմարտութեան թէ ջերմու-



Թեան բարձր աստիճանը աննպաստ է իմացական գործունէութեան ,

Կարծիքի տարբերութիւն կայ դպրոցասրահի մը ջերմութեան աստիճանի մասին : Յանձնարարուած աստիճանն է Փարէնհայթով 66էն 72 : 68ն է թերեւս ամենէն յաճախ պատուիրուած չափը : Ասի կրնայ բաւական համարուիլ եթէ աշակերտք պատշաճապէս հագուած են : Սակայն դիտողութիւնը կը հաստատէ թէ բոլոր աշակերտք պատշաճապէս հագուած չեն ըլլար , ոչ ալ հաւասարապէս : Ոմանց ներքնազգեստը բրդեղէն է , ոմանցն ալ բամբակէ : Աղջիկները մանչերու չափ տաքուկ հագուած չեն ըլլար և՛ հեռեւարար պէտք ունին աւելի բարձր ջերմութեան քան մանչերը : Այս բոլոր բաները նկատի առնելով՝ կ'առաջարկենք որ դպրոցասրահի մը ջերմութեան աստիճանը տախտակամածէն հինգ ոտք վեր իբր 70 ըլլայ :

Դպրոցասրահի մը ջերմութեան իրական աստիճանը ստուգելու մէջ գործնական դժուարութիւններ կան : Վարժապետը իր զգացումներուն վստահելու չէ : Ինք կրնայ աւելի մօտ ըլլալ ջերմոցին քան աշակերտներէն շատերը , կրնայ ենթարկուած չըլլալ տախտակամածէն եկող պաղ օդի հոսանքին : Ասոնցմէ զատ , աշխոյժ վարժապետ մը կրնայ ստէպ շարժման մէջ ըլլալ :

Կան դասարաններ որ զուրկ են ջերմոցէ (սօպա) և ուր ուսուցիչները կրակարանը (մանկալ) իրենց

առջեւ ունենալու մենաշնորհը կը վայելեն , իրենց դէմ , կրակարանէն հեռու , կը նստին իրենց աշակերտները՝ որ ցուրտէն կը դողան և աւանդուած դասերուն ուշադրութիւն ընծայելու , ուղղուած հարցումներուն գոհացուցիչ պատասխաններ տալու անկարող վիճակի մը կը մատնուին ,

Դպրոցասրահի մը ջերմութեան աստիճանը պէտք է կանոնաւորուի լաւ ջերմաչափով մը որ կախուելու է տախտակամածէն հինգ ոտք վեր՝ դռնէն ու վառարանէն հեռու :

Կրնայ յատկացուիլ աշակերտ մը որ ատեն ատեն դիտէ ջերմաչափը , և ջերմութեան աստիճանը գրատախտակին վրայ նշանակէ : Ասի ոչ միայն կ'օգնէ վարժապետին՝ սրահին ջերմութեան աստիճանը միօրինակ պահելու , այլ նաև դիտողութիւններ ընելու պատուական վարժութիւն մը կ'ընծայէ աշակերտներուն : Առանց խափանարար ըլլալու իրենց միւս պարտականութեանց՝ աշակերտք կրնան կարգով ծառայել իբրև դիտողներ , իւրաքանչիւրը մէկ կամ աւելի օր :

Օդափոխում

Ջեռուցումի հետ սերտ կապակցութիւն ունի օդափոխումը , — դպրոցասրահին մաքուր օդին հայթայթումը : Հոս մեր նպատակն է ցուցնել թէ



օգտափոխումը ի՛նչ առնչութիւն ունի դպրոցին կարգապահութեան ու դիւրին վարումին հետ,

Մաքուր օդը կը զօրացնէ թէ՛ մարմնական եւ թէ՛ բարոյական ոյժը: Անմաքուր օդը կը տկարացնէ մարմնին գործունէութիւնը, և կամքը կը թուլցնէ: Կը պատճառէ ֆիզիքական անհանգստութիւններ, որպիսի են դանդաղութիւն, թըմբութիւն, գլխացաւ, շղային տկարութիւն, եւ այլն. և ասոնք պատճառ կ'ըլլան որ աշակերտներն ըլլան անփոյթ, անհանդարտ և դիւրագրգիռ: Այս անհաճոյ ազդեցութիւններուն մասնակից է նաև վարժապետը: Ասոնք այնքան սովորական փորձառութիւններ են՝ որ դիտական լիուրի բացատրութեան չեն կարօտիր: Բա՛ւ է համառօտակի ըսել թէ շնչառութիւնը կը սպառէ օդին թթուածինը, և, ամեն շունչի, թոքերէն կ'արտաքսէ ածխային թթու, և ասոր հետ անմաքուր արտաշնչութիւն՝ մարմինէն: Թթուածնի այս կորուստն ու ածխային թթուի յաւելումը, արտաշնչուած ուրիշ անմաքրութիւններու հետ, մարմնին կենսական պէտքերուն պատասխանելու անյարմար կ'ընեն օդը, և վերը յիշուած գէշ արդիւնքներուն տեղի կուտան:

Աշակերտներով լեցուն ուսումնասրահի մը մէջ ապականումի այս ընթացքը արագ է, և միակ դարմանն է ներմուծել թարմ օդ, և դուրս հանել ապականուած օդը. ուստի պէտք է ապահովուի թարմ օդի հոսանք մը սրահէն ներս եւ

անմաքուր կամ ապականուած օդի հոսանքը սենեակէն դուրս: Օդափոխումի նպատակն է ձեռք բերել այս արդիւնքները:

Վերջերս շատ ուշադրութիւն ընծայուած է դպրոցի շէնքերու օդափոխումին, և ընդհանուր դիտողութեամբ տեսնուած է որ օդափոխումի բարեփոխուած եղանակը դիւրացուցած է դպրոցական կրթանքը: Սակայն շատ դպրոցներ տակաւին չեն օգտուած օդափոխումի այս բարեփոխուած միջոցներէն՝ պատուհաններն ու դռներն ունենալով օդ առնելու իրենց միակ միջոց:

Արդարեւ շատ զարմանալի է որ այնքան սակաւթիւ դպրոցներ միայն գաղափար ունին օդափոխ ջերմոցին (ventilating stove) վրայ, — պարզ և աժան հնարք մը փոքր դպրոցներ ու առանձին սենեակներ տաքցնելու և օդափոխելու համար: Օդափոխ ջերմոցը հնարուած է 40 տարի առաջ, և անկէ ի վեր շատ բարեփոխութիւն կըրած է, բայց տակաւին շատ դպրոցներ զուրկ են ատկէ:

Յաւալի է որ հազարաւոր դպրոցներու մէջ տակաւին կը գործածուին սովորական ջերմոցները, օդափոխումի համար չունենալով ուրիշ միջոց բայց միայն պատուհանները: Ի՛նչ ընելու է ուրեմն այդ կարգի դպրոցներուն համար:

Նախ և առաջ պէտք է դիտուի թէ ուսումնասրահները պատուհաններու միջոցով օդափոխելու սովորական եղանակը կրնայ ծանր չարիք-



ներ պատճառել: կարող դիտող մը վախ յայտնած է որ բաց պատուհանը մեր դպրոցներուն մէջ աւելի չարիք կ'արտադրէ քան անմաքուր օդը: « Թէեւ անմաքուր օդը, կ'ըսէ Տոքթ. Անկըս Սմիթհ, դանդաղ թոյն մ'է, մոռնալու չենք թէ պաղ օդի հոսանք մը կրնայ սպաննել սուրի մը պէս: » Քիչ ուսումնասրահներ կան բաւական ընդարձակ՝ ուր բոլոր աշակերտներուն նստարանները պատուհաններէն պատշաճ հեռաւորութիւնը ունենան, և շատ ուսումնասրահներու մէջ բաւական աշակերտներ ի հարկէ կը նստին պատուհաններու մօտ:

Օդափոխումի համար պատուհանին վեր կամ վար առնուիլը մօտը նստող՝ մանաւանդ բարակ հագուած աշակերտները կ'ենթարկէ պաղառութեան, խոչափողի նեղութիւններու, թոքատապի, ականջի ցաւի, ջղացաւի, եւ այլն: Այս կերպով առաջ եկած մարմնական գէշութիւնները վարժապետներուն ենթադրածէն շատ աւելի են: Եւ ասոնցմէ ծագած անհանգստութիւնը, մինչև իսկ եթէ առողջութիւնը չի խանգարուի, պատճառ է դպրոցականին անհնազանդութեան, անփութութեան և չանկարգութեան:

Դպրոցի սրահները պատուհաններու և դռներու միջոցով պէտք եղածին պէս օդափոխելը խիստ դժուար գործ մ'է. և հոս՝ միայն անցողակի կրնանք քանի մը թելադրութիւններ ընել քիչցնելու համար անոնցմէ առաջ եկած չարիքները:

1. Իբրեւ կանոն, զով օդին պէտք չէ իջեցընել կամ վերցնել սենեակին հովի կողմի պատուհանները, մանաւանդ երբ հով կայ՝ հոգ չէ թէ որքան թեթեւ: Հիւսիսային պատուհանները բացուելու չեն երբ հիւսիսային հով կայ, ո՛չ ալ արեւելեան պատուհանները՝ երբ արեւելեան հով կը փչէ, և այլն:

2. Սովորաբար, աւելի աղէկ է պատուհաններուն վերի կողմը բանալ քան թէ վարի կողմը, և աւելի աղէկ է պատուհանները մէյ մէկ քիչ իջեցնել՝ քան թէ մէկ հատ մը շատ բանալ, ի բաց առեալ երբ պատուհանը ջերմոցին քովն է, կամ ուսանողներէն բաւական հեռու:

3. Պատուհանները վերէն բացուած միջոցին, ներսի կողմէն դէպ ի ձեղունը ծռած բարակ տախտակ մը դրուելու է, որպէս զի ներս խոցող պաղ օդը ուղղակի աշակերտներուն գլխուն վրայէն չ'անցնի, այլ նախ ձեղունին զարնուելով՝ հաւասարապէս տարածուի սենեակին ամէն կողմը:

4. Վերոյիշեալ կերպերը կրնան անբաւական ըլլալ խոնուած դպրոցասրահի մը համար. ուստի իբրև վերջին միջոց, կը թելադրուի որ պէտք եղած օդափոխումը ձեռք բերուի պատուհանները բանալով, և միևնոյն ատեն աշակերտներուն տալով ազդու մարմնական մարզանք: Ամէն ժամու վերջ, այսպէս հինգ վայրկեան դադար տրուելով՝ դիւրաւ կարելի է փոխել օդը, և նոյն ատեն աշակերտներուն տրուած կ'ըլլայ պէտք եղած մարմնական հանգստութիւնը:



### ԼՈՍԱՒՈՐՈՒՄ

Դիւրին վարումի ֆիզիքական պայմաններէն մին ալ դպրոցասրահի մը պատշաճ լուսավորումն է :

Առ հասարակ ընդունուած է հիմա թէ՛ դըպրոցասրահի մը պատուհանները աշակերտներուն ձախ կողմը ըլլալու են, և թէ՛ աշակերտները նստած ատեննին լերկ պատի դէմ գտնուելու են : Աշակերտներուն դիմաց գտնուող պատուհանները յաճախ կը պատճառեն ո՛չ միայն աչքի ու գլխուցաւ, այլ նաև ընդհանուր ջղային գրգռում. տեսողութեան փնասուիչն ալ հաւանական է . այդ բաներուն կը հետեւին անհանդարտութիւն, ուսման մէջ անփութութիւն, և յաճախ անկարգութիւն : Աչքին համար լաւագոյն առողջական պայմանը՝ կարգապահութեան ու աշխատասիրութեան լաւագոյն պայմաններէն մին կ'ըլլայ :

Դպրոցներու պատշաճ լուսավորումի կարեւորութիւնը քիչ ուշագրութիւն գրաւած է մեր մէջ, և, իբր արդիւնք, նախ՝ դպրոցաբաժիններ կան որ խաւարչտին տեղերու կը նմանին . օրուան պայծառ լոյսէն կ'ընդունին այնքան բաժին որքան հարկաւոր է դասագրքերուն տառերը տեսանելի ընելու համար : Ֆիզիքական մթութիւնը իմացական ու բարոյական մթութեան դայեակ է : Երկրորդ՝ քիչ դպրոցասրահներ կան որ միայն

մէկ կողմը պատուհաններ ունենան : Դպրոցներու մեծագոյն մասը երկու կողմերն ալ պատուհաններ ունին, կան որ երեք կողմերն ալ . և այսպիսի սրահներու մէջ պատշաճ լուսավորումը ապահովել դիւրին չէ : Եթէ կարելի է, նստարանները շարուելու են այնպէս որ պատուհանները աշակերտներուն ձախ կողմն ու ետեւը իյնան, և աջկողմի ու ճակատի պատուհանները պէտք է մթնցնել : Եթէ հարկ ըլլայ, աջ կողմէն կամ ճակատէն քիչ մը լոյս ընդունիլ՝ այդ կողմի պատուհանները ճերմակ վարագոյրով ծածկուելու են . երբէք թոյլ տալու չէ աշակերտներուն նըստիլ պայծառ արեւոյսի դէմ :



### Պատշաճ նստարաններ ու գրասեղաններ

Դիւրին վարումի պայմաններէն մին կը կազմեն պատշաճ նստարաններն ու գրասեղանները :

Աշակերտներուն հասակին պատշաճապէս չի յարմարցուած նստարաններու և գրասեղաններու գործածումը՝ դպրոցի մէջ անհանգստութեան սովորական պատճառներէն մին է : Այս մասին, ամենէն յաճախ գործածուած սխալմունքը, մանաւանդ տարրական դպրոցներու մէջ, գոր-



Ժածումն է այնքան բարձր նստարաններու՝ որոնք աշակերտներուն՝ իրենց ոտքերը տախտակամածին վրայ հանգչեցնելու թոյլ չեն տար։ Յայտնի բան է թէ՛ կախ ոտքեր անհանգստութիւն և անհանդարտութիւն կը պատճառեն։ Կարգապահութիւնը, ինչպէս նաև առողջութիւնն ու հանգստութիւնը, խիստ բարձր նստարաններու գործածումը կ'արգիլեն։

Այս անպատշաճութիւնը կը տեսնուի նաեւ դասարաններու մէջ ուր խմբուող համակարգ աշակերտները համաչափ նստարաններ կը գրաւեն անշուշտ՝ սա ենթադրութեամբ թէ համակարգ ուսանողներն համահասակ ալ են։ Բայց դիտողութիւնը կը ցուցնէ թէ միևնոյն դասարանի պատկանող աշակերտներն հասակով շատ կը տարբերին իրարմէ։

Այս դժուարութեան գոհացուցիչ դարման մը գտնել դիւրին չէ։ Լաւագոյն դարմանն է տարբեր չափով նստարաններ ունենալ։ Բայց, եթէ սրահին կամ դասարանին երեւոյթը չաւրելու համար, նստարաններուն համաչափութիւնը պահել հարկ սեպուի, բարձր նստարաններէ առաջ գալիք չարիքը կրնայ խափանուիլ ոտքի յենարաններու գործածումով։

Անհանգստութեան ուրիշ պատճառ մ'ալ կ'որ նստարաններու գործածումն է։ Նստարանի մը յայտնի կորութիւնը՝ աշակերտին անգամներուն ծանրութիւնը գլխաւորաբար նստարանին ծայրին

վրայ ձգել կուտայ, և այսպէս, վերի սրունքին վարի կամ ետեւի կողմին վրայ գտնուած մորթային ջիղերուն վրայ ճնշում առաջ կը բերէ։ Այս ճնշումը մեծապէս կ'աւելնայ երբ ուսանողը գրասեղանին վրայ գրելու կամ ուրիշ բան մը ընելու համար դէպ առաջ ծռի։ Ասոր հետեւող ջղային գրգռումը կը պատճառէ անհանգստութիւն, եթէ ոչ իրական ցաւ, և այդ ջղային գրգռումը կրնայ այնքան սաստիկ ըլլալ որ բովանդակ ջղային դրութեան վրայ ազդէ, և աշակերտին զգալ տայ թէ «պիտի թռչի»։ Հանգստութիւնը կրնայ ապահովուիլ դիրքի փոփոխումով։ Այդպիսի անհանգստութեան տակ գտնուող աշակերտէն հանդարտութիւն պահանջելը անօգուտ բան է։

Նմանօրինակ անհանգստութիւն կը զգացուի երբ ուսանողները կը նստին այնքան լայն նստարաններու վրայ որ ազդրի կամ կռնակի համար հարկաւոր յենարանը կրնայ ապահովուիլ նստելով դիրքի մը մէջ որ ոտքերը տախտակամածէն վեր կը բռնէ։

Անպատշաճ նստարաններու և գրասեղաններու պատճառած մարմնական վնասին վրայ խօսիլը մեր ներկայ նպատակէն դուրս է։ Ընդարձակ դիտողութեան ու փորձառութեան տէր բժիշկներ այս պատճառին կը վերագրեն կարգ մը ջղային անկարգութիւններ, բոլորակ ուսեր, ներսինկած լանջքեր, ողնայարի կորացում, ներքին՝ (մանաւանդ կոնքին պարունակած) գործարաններու խանգարում և ուրիշ ակարութիւններ։



### ԴԻՒՐԻՆ ՎԱՐՈՒՄԻ ԸՆԴԱՐՖՆԵՐ

ՊԱՏԵԱՃ ԵՍՏՈՒԱԾԻՐ

Դպրոցական կրթանքի մէջ, ֆիզիքական պայմաններու վերաբերմամբ, մեր ուշադրութեան արժանի առաջին հնարքը՝ առակերտներուն պատճառն է:

Այդպիսի նստուածքով ապահովելի կարևոր արդիւնքներէն մին « ուսանողներուն ֆիզիքական հանգիստն » է: Եթէ սրահին նստարանները բարձրութեամբ կը տարբերին իրարմէ, հոգ տարուելու է որ փոքրահասակ աշակերտներուն ցած նստարաններ տրուին: Եթէ նստարանները բաւական ցած չեն, փոքրահասակ աշակերտներուն տրուելու են ոտքի յենարաններ. — հնարք մը որ Եւրոպայի մէջ շատ կը գործածուի: Եթէ դպրոցասրահի մը նստարանները շատ բարձր կամ շատ լայն եւ կամ շատ կոր են, վարժապետը պէտք եղած ֆիզիքական հանգիստը խնայելու չէ աշակերտներուն: Իմաստութիւն չէ սպասել մինչեւ որ աշակերտներուն անհանդարտութիւնը այդպիսի հանգիստի մը պէտքը ազդարարէ: Ժամանակացոյցը՝ աշակերտներուն մարմնական անհանգստութիւնը բառնալու համար՝ ֆիզիքական կարճատեւ մարզանքներու ատեններ որոշելու է նախահոգութեամբ:

Հոգ տանելու է որ աշակերտները չնստին պատուհանի դէմ, կամ այլապէս չենթարկեն իրենց աչքերը դիմացէն եկող սաստիկ լոյսի վնասակար ազդեցութիւններուն: Երբէք թոյլ տալու չէ որ արևու ճառագայթ ինչայ գրասեղաններու կամ գրքերու վրայ՝ երբ աշակերտները կ'ուսանին: Կարծենք, հարկ չկայ կրկնելու թէ աշակերտները ջերմոցի կամ բաց պատուհանի շատ մօտ նստելու չեն. ո՛չ ալ պաղ օդի հոսանքի ենթարկուելու են ո՛ր և է կերպով: Ասոնց պատճառած մարմնական անհանգստութիւնը առաջ կը բերէ անհանդարտութիւն և անկարգութիւն. չլիչենք աւելի ծանր հետեւանքները:

Այս առիթով պարտինք շեշտել պարտականութիւնը՝ զոր ունին վարժապետները՝ աշակերտներուն յոռի դիրքը արգիլելու, զի ծանր չարիքներ կը հետեւին այդ դիրքէն: Յոռի դիրքի մը ապահով դարմանը՝ ուղիղ դիրքը դիւրին սովորոյթ մը ընելն է: Դպրոցներ կան ուր յոռի դիրքով նստիլը աւելի մեծ յանցանք կը նկատուի քան առանց հրամանի տեղափոխութիւնն ու հաղորդակցութիւնը: Ուսանողները ուղիղ դիրքով նստելու համար՝ հաստատուն առաջնորդութեան տակ վարժուելու պէտք ունին. առ այս, աչք ու կամք ունեցող վարժապետ պէտք է:

Յարմար նստարաններու չզոյութեան ատեն, յարմար աշակերտներ պէտք են: Վարժապետները պարտին դպրոցականները ասոնց շրջափայ-



րին յարմարցնել: Յոյժ փափաքելի է որ ուսանողները պաշաճ շրջավայր ունենան. բայց եթէ այս պայմանը կը պակսի, աշակերտները իմաստութեամբ յարմարցուելու են իրենց շրջավայրին:

Իմաստուն ու հնարամիտ վարժապետ մը ուսանողներուն հանգստութիւնն ու առողջութիւնը կրնայ ապահովել ա՛յնպիսի դպրոցի մէջ իսկ՝ որ խեղճ է շէնքով, կահերով, օդափոխումի միջոցներով, և այլն. և այս արուեստին գաղտնիքը « փոփոխութիւն » ն է: Տղայ մը կրնայ մէկ ոտքի վրայ կանգնիլ կամ բարձր նստարանի մը վրայ նստիլ, առանց վնասուելու, պայմանով որ երկար ատեն այնպէս կանգնած կամ նստած չմնայ: Այնպիսի դիրք մը կրնայ մինչեւ իսկ օգտակար ըլլալ, եթէ ուրիշ դիրք մը յաջորդէ անոր և ուրիշ մկանունքներ գործի հրաւիրուին: Մարդկային մարմինը այնքան անկատար մեքենական յօրինուած մը չէ որ իր ծանրութեան կեդրոնը միշտ խնամով նկատի առնուի. ընդհակառակն սքանչելի յօրինուած մ'է՛ ընդունակ բազմատեսակ շարժումներու և դիրքերու, որոնք կրնան իր զօրացումին ծառայել: Ծռած ճիւղ մը կրնայ ծըռած մնալ. բայց ծուռ դիրքի մէջ գտնուող տղան ունի յօդուածներ, ջիղեր ու մկանունքներ որոնք կարող են զինք ետ քաշել և մինչեւ իսկ միւս կողմը ծռել: Իպրոցական կեանքի պատճառած ֆիզիքական վնասը այնքան վերագրելի չէ ուսանողներուն աննպաստ դիրքով նստելուն կամ ոտքի

վրայ կենալուն, որքան սա իրողութեան թէ «անոնք երկար ատեն նոյն դիրքերուն մէջ կը մընան»: Աննպաստ պարագաներուն շարունակումն է որ առողջութեան ու կորովին կ'ազդէ:

Այս խորհրդածութեամբ, դարձեալ կ'առաջնորդուինք նկատի առնելու ֆիզիքական մարզանքի կարեւորութիւնը: Աննպաստ շրջավայր ունեցող դպրոցական կեանքի պատճառած մարմնական չարիքներու գործնական դարման է ֆիզիքական մարզանքը: Ասի կարեւոր է ո՛չ միայն մարմնական հարկաւոր հանգստութիւնը տալու, այլ նաև անպատշաճ միտումները ուղղելու, եւ, որքան կարելի է, մարմինն բոլոր մասերուն զարգացումն ու զօրացումը ապահովելու համար ֆիզիքային դպրոցներու մէջ իսկ կատարուելու են հաճելի և առողջարար ֆիզիքական մարզանքներ, որոնք ուսանողներուն հանգստութիւնն ու առողջութիւնը ապահովելով՝ կրթանքի մէջ մեծապէս կ'օժանդակեն վարժապետին:

Իպրոցական կրթանքի մէջ երկրորդ հնարքը՝ Ուսանողներուն իբարու վերաբեմամբ պահուան նրասումն է:

Այդպիսի նստումով ապահովելի կարեւոր արդիւնքներէն մին՝ անկարգութեան բոլոր առիթներուն, և մանաւանդ բոլոր անհարկի փորձութիւններուն, կարելի եղածին չափ հեռացումն է: Մէկ ունկի արգելիչ դարմանը՝ մէկ լիտր բուժիչ դարման կ'արժէ:

Այս արդիւնքը ապահովող իբր առաջին հրնարք կ'առաջարկուի նստեցնել աշակերտներն այնպէս որ համակարգ տղաքներ իրարու ընթերակաց չըլլան: Օրինակի համար, երբ դպրոց մը կը բաղկանայ երկու կարգէ, ատոր ուսանողները



կրնան նստիլ փոփոխակի, այսինքն՝ առաջին կարգէն շարք մը աշակերտներ իրարու ետեւ, յետոյ շարք մը երկրորդ կարգէն, նոյնպէս իրարու ետեւ, ապա շարք մը առաջին կարգէն, յետոյ շարք մը երկրորդ կարգէն, և այլն։ Այս կարգադրութեան առաւելութիւնը յայտնի է։ Միև նոյն դասը պատրաստող աշակերտները իրարմէ բաժնուած կ'ըլլան, ասով կ'ապահովուի աւելի անկախ ուսում, ու դասերու և ուրիշ նիւթերու վրայ հաղորդակցելու փորձութիւնը մեծապէս կը նուազի։ Սրահին մէջ դաս սերտելու մնացող աշակերտները ցրուած կ'ըլլան երբ միւս կարգը դասի երթայ։ Այս կերպին առաւելութիւնը յայտնի կ'ըլլայ մանաւանդ երբ աշակերտները դասարան մեկնին։

Աշակերտներու նստումով ապահովելի ուրիշ արդիւնք մ'ալ իրարու ներկայութեան մէջ տկար — անհրաման խօսելու և այլ փորձութեան դիւրաւ անձնատուր — աշակերտներուն իրարմէ բաժանումն է։ Գրեթէ ամէն դպրոցի մէջ կը գտնուին աշակերտներ՝ որոնք այդպիսի տկարութիւններ կամ անձնական յարաբերութիւններուն եննալով՝ իրարու փորձութիւն կ'ըլլան։ Իմաստութիւն չէ թոյլ տալ որ այդպիսի աշակերտներ իրարու քով նստին։ Կան աշակերտներ ալ որ վարժապետին աչքերուն մասնաւոր օգնութեան պէտք ունին. աղէկ կ'ըլլայ որ ատոնք սրահին վերի կողմը նստին, կրթիչին աչքերուն առջեւ, ո՛չ որպէս զի հսկուին, այլ՝ որպէս զի տեսնուին և վարժապետին մտաւկայութենէն օգնութիւն ընդունին։

Քաջ դատողութիւն կը պահանջուի, որպէս զի վերը յիշուած արդիւնքները ձեռք բերուին ա-

առանց մէկու մը վիրաւորանք պատճառելու, եւ հետեւաբար վնաս բերելու։ Դաստիարակ մը իր պաշտօնավարութեան առաջին օրերուն մէջ ուսանողներուն տեղ որոշելու չէ կամ անոնց արդէն գրաւած տեղերը փոխելու չէ։ Գէթ եօթնեակ մը սպասելու է, որպէս զի կարող ըլլայ որոշել թէ ո՞րոնք իրարմէ հեռու նստարաններ գրաւելու են։ Միայն քանի մը աշակերտներու տեղ որոշելը՝ կրնայ վիրաւորանք պատճառել անոնց սրտերուն, ուստի իւրաքանչիւր աշակերտի գրաւելիք տեղը պաշտօնապէս նշանակել պէտք է։

Աշակերտներուն նստումով յիշեալ արդիւնքները ո՞րքան լիուրի և իմաստութեամբ ձեռք բերուին, այնքան ալ դիւրին պիտի ըլլայ դըպրոցին վարումն, ու այն աստիճան ալ գոհացուցիչ՝ աշակերտներուն զարգացումը։

### Ինքնընթացիկ դրութիւն կամ կանոնաւորութիւն

Դպրոցի մը վարումին կարեւոր հնարքներէն մին ալ՝ ինքնընթացիկ դրութեան մը որդեգրումն է։

Դպրոցը մեքենանման յօրինուածութիւն մըն է. ուստի, շփոթութենէ և ժամանակի վատնումէ խուսափելու համար, իր բոլոր շարժումները պարտին կանոնաւոր ըլլալ։ այդ շարժումները որքան ինքնուղղայ ըլլան՝ այնքան լաւ է։ Մտատիպարին ժամանուած է, երբ դպրոցը ժամացոյցի մը պէս ընթանայ՝ ներքին մղումով ու կանոնիչով։

Այս մտատիպարին հասնելու համար պէտք է աշակերտները արագ ու կանոնաւոր շարժում-



ներու մէջ բռնել հանդարտօրէն ու անյողդողդ, մինչեւ որ անոնք՝ ընդունուած դրութեան հեշտիւ հնազանդելու ունակութիւնը կազմեն: Ոչ միայն պարտին գիտնալ թէ ի՛նչ ընելու են, այլ և մարզուելու են ընել զայն՝ առանց նորանոր հրահանգներու կամ հրամաններու:

Ինքընթացիկ դրութիւնը պարտի պարունակել ամէն մանրամասնութիւն, որպիսի են՝ աշակերտներուն դպրոցսրահ մտնելը, դադարներու կամ երեկոյեան արձակուրդի ատեն աշակերտներուն սրահէն դուրս ելլելը, կարգերու հանուիլն ու դասարան երթալը, գրատախտակի, գրքերու և քարէտախտակներու գործածումը, դաս արտասանելու կամ նստելու ատեն աշակերտներուն գիրքը, տետրակներու բաշխումն ու հաւաքումը, տարրական կարգերու համար՝ ընթերցարաններու, քարետախտակներու, գրիչներու և ուրիշ դասի վերաբերեալ առարկաներու բաշխումն ու հաւաքումը, մատիտներու կտրումը, և այլն:

Եթէ վարժապետ մը ստիպուի անձնական ուշադրութիւն ընծայել այսպիսի մանրամասնութիւններու, ժամանակի ու կորովի կարևոր մաս մը պիտի գործածուի այս կերպով և անգոհացուցիչ արդիւնքներով: Ասի դպրոց պահել կրնայ համարուիլ, բայց դպրոցը ինքընթացիկ ընելու համար մարզել չէ: Այսպիսի մանրամասնութիւնները պէտք է վերածել այնպիսի դրութեան մը որ ատոնք ապահովուին՝ առանց վարժապետին անձնական ուշադրութեան, առանց անոր անձնական հրահանգներուն ու ջանքին:

Իւրաքանչիւր կարգի համար կրնայ որոշուիլ աշակերտ մը որպէս զի դասական առարկաները բաշխէ ու հաւաքէ: Քիչ մը վարժութիւնը կարող

կ'ընէ զանոնք արագօրէն և առանց շփոթութեան կատարելու այս պարտականութիւնը:

Վարժապետը կրնայ յարմար աշակերտներ ընտրել իրեն օգնական այսպիսի պարտականութիւններ կատարելու մէջ: Աշակերտները այսպիսի գործերու մէջ դպրոցին ծառայել կը սիրեն: Անոնք մինչեւ իսկ Վէկ ամիսի ծառայութիւնը, այսպիսի բաներու մէջ, բեռ չեն նկատեր, այլ յաւէտ հաճոյք ու պատիւ կը համարին:

Փորձառութիւնը կը ցուցնէ թէ իմաստութիւն չէ թոյլ տալ որ տարրական կարգի աշակերտներ իրենց ընթերցարաններն եւ ուրիշ դասական առարկաները հանապազ իրենց քով ունենան: Մանուկը խաղալիկի մը մշտական ներկայութենէն իսկ կը ձանձրանայ, ալ աւելի գրքերու մշտակայ ներկայութենէն: Թողունք ըսել թէ զանոնք անպատշաճ գործածումի ենթարկելու փորձութիւնն ալ կայ:

Տարրական կարգի մը աշակերտները շահագրգռուած և զբաղեալ պահելու համար՝ գործի յաճախակի փոփոխում հարկաւոր է: Գործի փոփոխումը գործիքի փոփոխում կ'ենթադրէ: Իւրաքանչիւր պահ հաւաքուելու են նախընթաց պահի դասական առարկաներն, և այդ պահին վերաբերեալները տրուելու են:

Խոհեմութիւնն ու ժամանակի խնայումը կը պահանջեն որ դասական առարկաները, — գիրք, տետրակ, թուղթ, և այլն, — ամենքն ալ դպրոցէն հայթայթուին: Աշակերտները իրենց ծնողներէն երբէք դրամ խնդրելու չեն դպրոցական պէտքերու համար: Շատ ծնողքներ չեն գիտեր և չեն կրնար գիտնալ թէ իրենց զաւակներուն տրուած դրամը նպատակին գործածուած է թէ



ոչ: Դպրոցի մը մէջ կատարուած քննութեամբ երեւան հանուեցաւ սա իրողութիւնը թէ՛ կարգ մը աշակերտներ դպրոցական պէտքերու համար ընդունած դրամեին ծխախոտ գնելու գործածեք էին: Հոս կրնանք փակագիծի մէջ ըսել թէ մեր տղաքներուն մէջ ծխելու սովորոյթը կ'ընդհանրանայ. ափ ահաւոր չարիք մըն է զոր խափանելու համար դպրոցը իր բովանդակ ոյժն ու ազդեցութիւնը գործածել պարտի:

Այս յօդուածը կ'աւարտենք ըսելով թէ՛ դրութեան պակասութիւնը վատնել կուտայ ժամանակն ու չափը, և աղբիւր է անկարգութեան. բայց դրութեան ներկայութիւնը՝ կարգ կանոն և ազդեցութիւն կը նշանակէ, պայմանով որ վարժապետը այս դուրեան տեսնէ իր ըլլալ:

Քիչ կանոն

Հնարքներու գլուխին տակ, մեր վերջին թելադրութիւնն է Քիչ կանոն դնելու իմաստութիւնը, եթէ երբէք պէտք ըլլայ կանոններ դնել:

Շատ վարժապետներ՝ դպրոց մը կանոնագիրով կ'աւարտելու, մանաւանդ անով աշակերտներուն վարքը ուղղելու ձեռնարկին յիմարութիւնը անհաճոյ փորձառութեամբ հասկցած են: Հին ժամանակի վարժապետը « Օրէնք ու կանոն » հաւատացող էր՝ մանաւանդ օրէնքի. կը կարծէր թէ դրական օրէնքի բացակայութեան ատեն, յանցում չէր կրնար ըլլալ, և կը մակաբերէր թէ ո՛չ մի աշակերտ կրնար ըստ օրինի պատժուիլ:

յանցանքի մը համար որ պաշտօնապէս արգելուած չէր. և ուստի իրեն առաջին պարտականութիւն կը համարէր յօրինել ու ծանուցանել կանոնագիր մը որ պարունակէր ամեն հաւանական, եթէ ոչ կարելի, դպրոցական պարտականութիւններ ու յանցանքներ: Իբրև արգիւնք՝ դրուած կանոնները շատ անգամ կ'արգիլէին այնպիսի յանցանքներ զոր աշակերտներէն ոչ ոք գործեր էր, և արգիլուած բաները ընելու փափաք կ'արթնցնէր շատ անգամ, ու այս կերպով կանոնը յանցումի առիթ կ'ըլլար: Ատենով վարժապետ մը դպրոցին փայտանոցին վրայ ելլելը արգիլող կանոն մը դրաւ, — բան մը որուն ոչ մէկ աշակերտ ձեռնարկած էր, և որ հաւանօրէն մէկուն մտքէն ալ անցած չէր: Յաջորդ դադարին, փայտանոցը ծածկուած էր տղաքներով, որոնք կարծես նոր հասկցած էին թէ իրական զօսանքի համար ատկէ լաւ տեղ չէր կրնար ըլլալ:

Շատ կանոնները ո՛չ միայն յանցանքներ կը թելադրեն, այլ և վարժապետին կարողութենէն վեր է անոնց գործադրումը, — բան մը զոր յոռի տրամադրութիւն ունեցող աշակերտները շուտ կը հասկնան: Ասոր արգիւնքը կ'ըլլայ վարժապետին իշխանութեան բեկումն ու անկարգութեան դէմ, եթէ ոչ անյոյս, դժբաղդ մաքառում:

Մտատիպար դպրոցը՝ սահմանուած պատիժներով յանցանքներու վերաբերեալ կանոններ քիչ կ'ունենայ, եթէ երբէք ունենայ. Անոր կանոնագիրը կը վերաբերի ո՛չ թէ վարքի, այլ կազմական կամ վարչական խնդիրներու, որպիսի են՝ աշակերտներու դասակարգում, քննութիւն, և այլն: Վարքի մասին՝ մտատիպար դպրոցը իրաւունքի ու պարտքի անգիր օրէնքին կը վստահի, — օ-



ըէնք մը զոր է՛ն մատաղատի աշակերտն իսկ գիտէ, և զոր ամէնքն ալ գիտեն անյնքան լաւ՝ որ իր բռնարարումը կրնայ պատժուիլ անյնքան պատշաճօրէն որքան պաշտօնապէս գրուած կանոնի մը յանցումը — և ալ աւելի ազատօրէն:

Դպրոցի մը մէջ կրնան ներկայանալ առիթներ որ մասնաւոր յանցանքներ արգելող կանոններու դրուիլը պահանջեն. բայց խոհմութիւն է երբեք չղնել այդպիսի կանոն մինչեւ որ առիքը յայտնապէս ստիպողական ըլլայ, եւ այն ատեն կանոնը մասնաւոր պատիժ որոշելու չէ շատ անգամ: Պատիժը վարժապետին խոհական ընտրողութեան յանձնուելու է: Երբ կանոն մը կը դրուի՝ միակերպութեամբ գործադրուելու է, և, երբ այլ եւս պէտք չի մնար անոր գործադրումին, պէտք է վերցուի: Դպրոցական կանոնագիրը մեռած տառ պարունակելու չէ երբեք:

Կրնայ աւելցուիլ թէ դպրոցական վարչութեան մը համար երբեք իմաստութիւն չէ զնել կանոն մը որ չիկրնար գործադրուիլ, կամ որ հաւանօրէն չի պիտի գործադրուի: Զի կայ աւելի ստոյգ կերպ մը՝ օրէնքի յարգանքը շնչելու՝ քան իր գործագրման անստուգութիւնը: Պէտք է հանապազ միտքի մէջ պահել թէ օրինայարգութիւնը բարի քաղաքացիութեան գլխաւոր առաքինութիւններէն մին է,

ՎԵՐՁ Ա. ՄԱՍԻՆ





Գաւթեան Գործակալութեան

Թիւ 16, Գազասէր խան

Գահեկան

1. Ա. Վարժուքիւն Մանկանց Վեցերորդ	Տիպ	3
2. Բ. » » 2 րորդ	»	5
3. Գ. » » Երրորդ	»	5
4. Տարրական Գեղականութիւն 2 րորդ	»	2
5. Լրացուցիչ Գասկերագր	»	3
6. Փնջակ պատկերագար	»	1 1/4
7. Փունջ, աշխարհ. Հաւաքածոյ	»	3
8. Երկրորդ Փունջ	»	6
9. Գործն. Ընթացք Շարադրութ.	»	3
10. Բանալի Շարադրութեան		10
11. Ընտելարան Հայ լեզուի	»	2
12. Սկզբունք Համսոմայնութ. եւ Շարադասութ.		2 1/2
13. ALPHABET FRANÇAIS Օր. Ս. Հայկալեանի		2
14. Տարր. Ընթացք Կրօնի ուսման վ. Ասլանեանի		2
15. Պատկերագար Ալբրեկտեան (նոր ոճով)		1/2
= 100ր 25 Գահեկան =		
16. Յայտագիր Գաւթեան Գործակալութեան		2
17. Ծաղկախաղ Հաւաքածոյ. Միջին շրջան		4
18. Դպրոցավարութիւն, գործ Emerson E. Whiteի բարգմ. Ս. Մ. Գ.Ս.Ս.Պեւն. — Կրթիչներուն եւ դաստիարակութեան բարեկամներուն համար անհրաժեշտ գիրք.		5

Գաւթեան Գործակալութեան

Կ Ե Գ Բ Ո Ն Ն Է

Դ Պ Ր Ո Ց Ա Կ Ա Ն Պ Ա Շ Տ Օ Ն Է Ի Ց

در علیده بچه قیوسنده قاضی عسکر خاننده ۱۶ نومروده

سمیاد داودیان



1073

« Ազգային գրադարան



19580  
NL0053464



